

RECENZII

DORU RADOSAV, *Transilvania are forma inimii. Istorie și peisaj în spațiul transilvănean al secolului XVIII: percepții, sensibilități, reprezentări*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2022, 422 p.

Cititorii fideli ai distinsului cărturar clujean pot parcurge acum sinteza anunțată, din vreme, de unele studii, captivante și ele, publicate în varii tomuri, pe parcursul ultimilor ani. Nu e vorba numai despre istorie, cel puțin nu despre cea prinsă în tratate, care ne înșiră sfătos lista trecuturilor ce se cerenerate și, mai ales, așezate în vitrinele muzeelor. Autorul stă la o distanță respectabilă de acele adevăruri convenabile, menite a preaslăvi excesiv nume și momente intens clișeizate. Doru Radosav preferă să se desfete cu rezonanța stilurilor arhitecturale, a curentelor de gândire și a inovațiilor estetice. Își ia răgazul să admire splendide tranziții umane, cufundat în liniștea unui pridvor. Scriitura lui Doru Radosav trezește simțiri demult amorțite de rigidul militantism al celor care nu mai pot dormi de grija țării și de zbciumul „fiilor gliei”. Autorul volumului de față ne remodelează percepțiile și ne îndeamnă să aruncăm altfel de priviri către orizontul vremurilor apuse. Indiscutabil, cartea lui Doru Radosav

susține un gen de narațiune care pariază pe recâștigarea cititorilor dezamăgiți de distorsionarea ideologică a unor cuvinte-cheie din studiul istoriei. Nu întâmplător, „Transilvania are forma inimii” pentru că, între hotarele ei, stăruie, dintotdeauna, predispoziția de a citori.

Volumul mizează pe un patriotism elevat, hrănit din mândrie regională, dar una atent cumpănită și înțelept devoalată, străină de vociferările stridente și de elogierile ipocrite ale neasemuitei *unități naționale*. Inevitabil, apare asocierea cu o mărturisire pilduitoare și, totodată, înrudită, *Transilvania mea: istorii, mentalități, identități*, aparținând unui alt remarcabil intelectual ardelean, Sorin Mitu. La rândul său, Doru Radosav vorbește pe îndelete despre specificitate și despre autocunoașterea provincială. Nu exaltă particularismele regionale și nu le așază într-un antagonism ireconciliabil. În orice caz, propunerea sa de lectură nu este o marcă a *diferențierii*, ci a *nuanțării*, în bine, nu în disprețuirea altora.

Încântătoarea perspectivă derulată în cele aproximativ patru sute de pagini, rânduite în șapte capitole, este un reglaj cognitiv extrem de fin, cumpănind mereu între *idealuri și iluzii*. Volumul domnului Radosav calibrează *privirea, prveliștea și peisajul*, apoi elogiază *farmecul și frumusețea*, dar fără a transforma toate aceste noțiuni în vulnerabilități, nu doar umane, ci și științifice. Altfel spus, evită asocierile cu profilurile, aparent impunătoare și imaculate, ale personajelor din prim-planul posterității „scolastice”. Pledoaria domniei sale ne încredințează că apetența pentru panoramare nu este o retragere zgârcită în granițele lui *odinioară*. Așa cum este investigat aici, peisajul nu e defel un instantaneu limitat, fără minime reverberații în imaginarul comunitar. I se recunoaște miza epistemică și capacitatea de a insufla sensibilități, de a trezi comentarii despre *obișnuințele* de altădată și mai puțin despre transpunerea lor în utopice excepționalisme.

Autorul ne invită la o revizitare a unui *cândva* ce a persistat, mai degrabă, în plăcute închipuirii și în stări de bine insuflă de inspirația cromatică sau de măiestria sculptării în piatră și în lemn; și nu se lasă tentată de vreo ternă pedagogie, scoțându-ne astfel din cancelariile domnești și din curțile nobiliare pentru a ne plimba print-o altă lume, indiferentă la pragmatismul și la aureola feluriților vizionari. Trecuturile spre care ne îmbie Doru Radosav relevă un mare firesc al vieții, emancipat de sub tutela proiecțiilor statice, „încimentate” în clișee istoriografice degrabă alun-gătoare de minți creative. Volumul nu presupune, neapărat, un periplu mental printre evuri ce nu au ținut seamă de mărginirea veacurilor. Este, de fapt, un slalom printre principiile, afinitățile artistice și credințele comunitare. La urma urmei, cartea conține un crez al autorului, încărcat cu năzuințe profesionale și cu împliniri sufletești; nu e, nicidecum, vreo ripostă; și nici nu ascunde tăisuri polemice, neavând intenția să se dueleze cu părerile altora.

Lucrarea domnului Radosav nu tratează emoții pure, insistând mai mult pe o anume *trăire a cunoașterii*. Suntem încredințați, prin exemplificări elocvente, că științele naturale, antropologia, topografia, geografia, etnografia, toponimia și etimologia sunt sursele unei veridicități istoriografice străine de vacarmul răbufnirilor patriotarde. Volumul abundă în nuanțe surprinzătoare, ilustrate convingător, Doru Radosav neratând amprenta lexematică a conceptului *Transilvania* în limba germană: concept raportat la sensurile acestuia în latină, maghiară și română. Domnul Radosav așază un prag semantic între diferitele accepțiuni, arătând că „toponimul german redă semnificațiile unui peisaj urban construit”. În consecință, autorul ne dă voie să discernem între o orientare și alta, cititorul putând-o localiza precis printre pliurile acestui fabulos melanj dintre *civilizație* și *modernizare*.

Întorcem ultima pagină a cărții întrezărind, tot mai limpede, în ideea de *peisaj*, o altfel de narațiune: despre împliniri, fie acestea personale, familiale, comunitare. Este o abordare mai mult implicată, dar la fel de fecundă în tâlcuirii pentru cei care știu nu doar să se *uite*, ci să și *privească*, apoi să interiorizeze ceea ce se înfățișează ochilor. Autorul reușește să transforme *privitorul* într-un neasemuit și înțelept *povestitor*, nici inocent și nici doct; dar cu o artă, bine stăpânită, a depănarilor narative. Peisagistica, o demonstrează admirabil Doru Radosav, nu este întotdeauna un demers stilistic, mai banal spus – un moft împlinit. În amenajarea grădinilor, Doru Radosav întrevește atât prețuirea, cât și valorizarea gustului pentru trecut. Peisajul e mai mult decât o fantezie imagistică: este un exercițiu educativ ce prețuiește faptele înaintașilor merituoși; el aclimatizează frânturi dintr-un *alaltăieri* aproape uitat în freamătul *prezenturilor* care se tot succed.

Cartea domnului profesor Doru Radosav este o consistentă incursiune în tărâmul sensibilităților colective, unul mai greu de prins în tipologii livrești și în categorisiri prea teoretizante. Doru Radosav evită aceste dresaje ale minții, raportându-se la „durata lungă a mentalității tradiționale”; și la ceea ce-i pare mai spontan și mai sincer, adică „transcrierile spontane și expresive ale lumii *celor mici*”. Apreciază deci, fără rest, acea cultură populară autentică, nefiltrată părtinitor; adică punând preț pe înțelepciunea ei imemorială și nu pe răstălmăcirile snoabe ale intelectualilor de astăzi.

Alexandru Istrate

TOADER NICOARĂ, *Curtea și societatea de curte în Țările Române, I, Secolele XVI-XVII*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2021, 570 p.

Volumul mai sus-menționat* este întâiul dintr-o serie de trei, ce își propune să reconstituie felul în care au trecut prin vremuri Principatele Române/România în ultimele aproape șase veacuri. Toader Nicoară face acest lucru pornind de la acomodarea, ușor schematizată, în opinia noastră, dar novatoare sau cel puțin, nefrecventată prea mult de istoriografia autohtonă, a realităților de la Dunărea de Jos cu unele concepte, specifice deopotrivă științei istorice, dar și altor domenii (sociologie, științe politice etc.), precum societate războinică (Georges Duby), societate de curte (Norbert Elias) și societate civilă (Alexis de Tocqueville).

Aceste trei tipuri de societate sunt, în fapt, în opinia autorului, vârstele istoriei românilor din anii 1500-1900, care parcurg sfârșitul Evului de Mijloc, tranziția către prima modernitate, lumea modernă și contemporană. Demersul lui Toader Nicoară pune, așadar, în discuție termenii clasici ai cronologiei/periodizării istoriografiei autohtone pentru secolele XVI-XX.

* Câteva date prezente în notița noastră de lectură se regăsesc și în semnalul ce l-am dedicat lucrării lui Toader Nicoară în „Ficțiunea OPTm”, serie nouă, 111 (23), 2022, p. 6 (vezi și <https://optmotive.ro/2022/111/art6/index.html>).

Volumul I, apărut în 2021, restituie cu acribie și cu detalii luxuriante trecerea de la societatea sfârșitului de Ev Mediu războinic către primele expresii ale „civilității” societății de curte. Celelalte două părți ale acestei sinteze vor fi dedicate, așa cum ne spune autorul în preambul, consolidării societății de curte (din veacul al XVIII-lea), respectiv apariției și dezvoltării societății civile (în secolele XIX-XX), adică a acelor perioade, îndeobște numite de specialiști, de modernitate culturală, economică, politică, socială etc.

Societatea războinică în Țările Române, aceea în care nobilimea, parte a celor trei ordine medievale, era principalul actor al conflictelor militare, își încheia cariera prin veacul al XVI-lea când începeau să apară trupele de mercenari, precursori ai armatei profesionale. În fapt, secolele XVI-XVII, așa cum subliniază Toader Nicoară, au reprezentat o perioadă de tranziție către modernitate și către societatea de curte. Cu alte cuvinte, boierimea (nobilimea) de spadă s-a transformat treptat într-una de robă, iar curtea domnească (princiară) a început să dobândească o structură complexă, care reunea deopotrivă aparatul administrativ-politic al statului, precum și relațiile de influență, de putere ce se stabileau între reprezentanții săi.

Autorul a conturat tranziția de care vorbeam aducând în prim-plan „disciplinarea și curializarea elitelor” războinice din cele trei principate, procese realizate, cu deosebire, prin violență politică, transformarea lor în actori politici ai curții princiare, respectiv dezvoltarea ceremonialului simbolic ce se desfășura pe această nouă scenă (alaiuri de vânatoare, nunți domnești, ospețe ori petreceri de pomină, sărbători diverse, varii solemnități organizate la primirea solilor/oaspeților europeni sau ai Imperiului Otoman etc.). În a patra secțiune a cărții, profesorul clujean a prezentat câteva cazuri revelatoare pentru demersul general, subliniind funcționalitatea noilor simboluri specifice societății de curte ce se articulează pe tradițiile ceremoniale/politice anterioare (stăruia, de pildă, asupra curților princiare/domnești ale lui Gabriel Bethlen, Vasile Lupu, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu).

Încercarea profesorului clujean este temerară, precum orice sinteză, fiind foarte bine pusă în valoare de un stil degajat, eliberat de construcții verbale complicate sau conceptualizate la extrem, care spun de un istoric ce curge în fața ochilor cititorului, iar aparatul critic nu este greoi și nu poticnește lectura. A remarcat acest lucru și Alexandru-Florin Platon într-o intervenție pe marginea studiului lui Toader Nicoară, publicată în „Steaua” (LXII, 8, august 2021)** , care, în plus, stăruia asupra manierei inspirate în care a fost conturată noua psihologie politică a elitei autohtone în momentul apariției germenilor societății de curte. În același număr din revista transilvană, pe tema volumului asupra căruia ne-am oprit și noi au mai scris Andrei Crișan și Radu Toderici, ambii remarcând detaliile bine articulate în corpul lucrării profesorului clujean ale disciplinării prin violență politică a elitelor românești din secolele XV-XVII.

Să mai spunem în încheierea acestei notițe, ce pare, mai degrabă, un semnal editorial, că Toader Nicoară ne propune o sinteză originală, cu referințe bibliografice extrem de bine alese, deși mulți vor spune că s-ar putea să mai lipsească unele (poate, bunăoară, Stoica Nicolaescu cu studiile sale despre domnitorii veacurilor XV-XVI ori Alexandru Duțu cu referire specială la ideea de „civilitate” discutată de autor în preambulul volumului său, dar cu siguranță reflecțiile cunoscutului reprezentant al istoriei mentalităților se vor regăsi în secțiunea ce va fi dedicată transformărilor societății românești/a societății de curte din veacul al XVIII-lea), care însă nu ar schimba semnificativ analiza, ci doar ar adăuga detalii în sprijinul ideilor deja formulate. Mai sunt mici scăpări formale, datorate, poate, unei corecturi fugare, anume e vorba de câteva lucrări care sunt citate în note (de pildă, unele semnate de Ildikó Horn, Peter Kiraly, Andrei Kovacs ori Florentina Nițu – p. 421, 425, 436, 437), dar nu se regăsesc în bibliografie (sigur, poate fi o bibliografie selectivă!), de inadvertențe de punctuație și de formulare a aparatului critic (de exemplu, p. 436, 440). Dar sunt neesențiale în economia generală a volumului!

Laurențiu Vlad

** Mai există, după știința noastră, o notă de lectură despre cartea lui Toader Nicoară, semnată de Corina Brumar și publicată în „Caiete de antropologie istorică”, XXI, 1 (40), 2022, p. 235-237.

LAURENȚIU VLAD, *Istoria românești ale ideii de „Europa”, secolele XVII-XXI (imagini, note, reflecții)*, Iași, Editura Institutul European, 2021, 340 p.

Europa ne-a fost un model sau pretext de hulit pățimaș? Domiliu? Azil? Portiță de scăpare? Un rău mai mic? Un pământ al fâgăduinței? Sau Occidentul și atât? A reușit europenismul să fie parte nu doar a imaginarului românesc, uneori naiv, alteori utopic, ci și trăire autentică?

Laurențiu Vlad observă că, de la cronicari încoace, ideea europeană a fost, pe rând, speranță și dezamăgire, în orice caz o miză majoră în disputa dintre preținșii moderniști și aparenții tradiționaliști. Câte puțin din toate, adică un amestec de idealizări și deziluzii, nicicând lămurite și asumate fără rest, pe care Laurențiu Vlad le pune laolaltă în această carte. Atent la sugestiile de lectură ale lui Pompiliu Eliade și Eugen Lovinescu, universitarul bucureștean își ancorează demersul, implicit argumentația, în proiecțiile lui Adrian Marino și Alexandru Duțu, etalând atât contribuțiile literare, cât și cele istoriografice pe marginea temei într-un bilanț consistent și incitant. Merită

reținut că lucrarea este și o reverență autentică față de memoria marelui cărturar Alexandru Duțu.

Înțelegem, așadar, că Europa nu a persistat, ca idee, pe ritmuri de vals. „Bătrânul continent” a pulsat, ce-i drept sacadat, aglomerând anexările, convențele și cooptările. Simfonia unificării e fredonată doar atunci când visăm cu ochii deschiși, ascultând *Odă bucuriei*. Definițiile noțiunii de *Europa* depind flagrant de o realitate frustră, debilă, ramificată, când ne cuprind nostalgiile după un *odinioară* remarcabil și suntem mâhniți de propriul *prezent*. Iar Laurențiu Vlad arată cum Europa românilor a fost modelată ideologic, chiar și după 1989, prin crearea unor instituții, programe de studii, portofolii editoriale și reviste de cultură întreținute de condeieri remarcabili. Depinde și din ce parte, dar mai ales cu ce foloase este aruncată privirea și articulată opinia. Autorul exemplifică printr-un curent de gândire autohtonist, distanțat de americanii care nu ezită, printr-o bine știută gândire strategică, să eludeze identitatea est-europeană, topind-o într-una central-europeană și riscând astfel să trezească și să amplifice unele sensibilități religioase și identitare.

Ne vrem întruna în Europa fără să știm exact cât de primitoare o să fie aceasta cu românii. Ne e frică mereu că solidarizarea să nu se dea de trei ori peste cap și să devină internaționalizare. Căci a dăruii, cârtesc tradiționaliștii, e totuna cu a îndatora. Am tot alternat lozinca „prin noi înșine” cu politica „porților deschise”. Nu e însă foarte limpede dacă am intrat, cu greu, în Europa ori aceasta și-a găsit, anevoie, un loc printre aspirațiile românilor. Textele pe care profesorul Laurențiu Vlad ni le propune în acest volum corespund ambelor posibilități. Din mostrele selectate nu lipsesc cărvunarii, bonjuriștii, moderniștii. Cei mai mulți au talentul de a rămâne răzleți, verbalizând cu ușurință *gândul*, incapabili însă în structurarea *ideii*. Excepție fac așa-numiții cosmopoliti: niște răi oricum, atât în „obsedantul deceniu”, cât și în anii '80.

„Intrările” noastre în Europa n-au fost la fel de spectaculoase ca retragerile din ea. Oricât de atractivă va fi fost, Europa n-a ajuns niciodată în stadiul de frumoasă adormită. Dimpotrivă, ultimele decenii relevă temerea unui declin ireversibil. Feți-frumoși din varii puncte cardinale (Germania, Rusia, Marea Britanie, Ungaria, Serbia) i-au întors spatele de atâtea ori încât trendul antieuropeanist ne pare astăzi o gimnastică de înviore. Ne-a tentat și pe noi destulă vreme.

Europa e mai interesantă acum prin zonele ei gri (și prin membrii de mână a doua) decât prin foștii premianți din banca întâi, sleiți de orice forță, precumpănitor economică-financiară. De altminteri, conceptul de Europa nu s-a bucurat niciodată de un logaritm al recunoașterii mutuale, „pierderile acceptabile” formând o lungă listă.

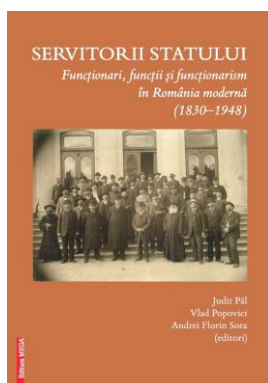
Contururile Europei n-au limitări, tolerează intersecții și își maschează pragmatic marginile. De aceea, și aderările românești au fost intermitente, iar exemplificările aduse de Laurențiu Vlad reflectă excelent acest lucru. Nu am fost nicicând prea conștienți la ce ușă batem: citadelă creștină, republică a spiritelor, promotor al prosperității ori concert al națiunilor extaziate una de alta? Europa a fost mai mult o victimă a clișeelelor de salon decât o surpriză a reprezentărilor colec-

tive. E și normal: discursurile politice sunt mai sprintare, percepțiile despre *celălalt* mai sedentare. Intrând în epoca modernă, românii au învățat că integrarea lor trecea prin dibăcia de a se face cât de cât necesari; sau de a flata orgoliul celor tari, transformându-și țărișoara într-o miză, zisă și „problemă internațională”. Un regretat istoric ieșean, Gheorghe Platon, spunea, nu degeaba, că lumea românească s-a zbatut mult timp între Scylla crucii și Charibda semilunii.

Europa este o sumă de includeri geografice, delimitări economice, excluderi culturale, convertiri ideologice și participări instituționale. Rezultă o cascadă de imagineri fluctuante, retrospective șerpuitoare și atitudini contradictorii. De aceea, ideea de Europa nu are un prezent al ei, o actualitate stabilă; și se pretează la reconstituiri, reformulări și readuceri la zi. Unele chiar năucitoare, așa cum relevă, magistral, Laurențiu Vlad.

Andi Mihalache
Alexandru Istrate

JUDIT PÁL, VLAD POPOVICI, ANDREI FLORIN SORA (coord.), *Servitorii statului. Funcționari, funcții și funcționarism în România modernă (1830-1948)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, 452 p.

Rezultat al proiectului de cercetare *Schimbare și continuitate: administrația publică și corpul funcționarilor publici din Transilvania înainte și după Primul Război Mondial (1910-1925)*, finanțat de UEFISCDI, volumul de față constituie un pas important în investigarea administrației din spațiul românesc, acoperind un interval semnificativ (1830-1948), plin de frământări și schimbări, cu impact decisiv asupra dezvoltării politice și sociale. Temele analizate în jurul „servitorilor statului”, expresie regăsită frecvent în literatura de specialitate, cu rădăcini în periodicele vremii, au reprezentat o provocare pentru autorii studiilor, multe surse arătându-și indisponibilitatea față de chestiunea în dezbatere. Acești slujbași ai statului, referindu-ne la cei angajați în instituțiile publice și nu numai (întrucât în volum se găsesc aprecieri și asupra celor care prin munca depusă nu îndeplineau întocmai statutul de funcționar),

ce oferă garanții atât conducerii cât și cetățenilor, au făcut obiectul unor lucrări importante în istoriografia ultimelor decenii, amintite fiind cele apărute din preocupările specialiștilor pentru istoria militară sau diplomatică. Studiile acestui volum sunt organizate în trei părți (*Limite ale modernizării administrației și funcției publice, Parcursuri și traiectorii administrative și Medicii-slujbași ai statului și servitori ai cetățenilor*), fiecare conținând particularități utile pentru înțelegerea problematicii tratate.

Un moment-cheie în clarificarea valențelor funcționarismului atât în Țara Românească, cât și în Moldova l-a reprezentat adoptarea Regulamentelor Organice; care prin natura lor au reușit să creeze competențe specifice pentru îndeplinirea atribuțiilor de către cei responsabili cu buna cărmuire a instituțiilor statului. Articolul redactat de Bogdan Mateescu surprinde cazul Țării Românești, unde, în ciuda stipulării principiilor moderne în plan administrativ, elita conservatoare avea să-și manifeste opoziția față de ideile inovatoare susținute chiar și de domnul Alexandru Dimitrie Ghica; el a încercat, fără rezultat, să separe funcția de originea persoanei în cauză. Dincolo de legiferări, calitatea de nobil a cântărit semnificativ în ocuparea unei funcții, recunoașterea fiind inaugurată prin numirea de către domn, iar postul putând fi ocupat pe o durată de doi-trei ani. Studiul său aduce lămuriri în ceea ce privește ocuparea locurilor importante de către boieri, făcând trimiteri la statistici, apoi comparații ce-i sunt utile cititorului în deslușirea contextului studiat. În justiție, prefectură, aceștia constituiau nota dominantă; însă nu sunt excluși din cercetare nici cei care, în ciuda absenței originii boierești, au reușit să ocupe funcții la nivel regional sau local.

Articolul Silviei Marton și al lui Andrei-Dan Sorescu se concentrează asupra clientelismului din Vechiul Regat. Dinamica forței politice a adus cu sine anumite preferințe în numirile unor persoane în pozițiile de maximă importanță, iar acest fenomen, deși era practicat atât de conservatori, cât și de liberali în momentul accederii la guvernare, provoca întotdeauna înverșunarea celor din tabăra opusă. Pentru cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se coagulează o critică ce-i viza pe toți cei care năzuiau spre posturi remunerate de către stat, punând astfel în pericol stabilitatea economică a țării și împiedicând formarea unei clase de mijloc. Meseriile și antreprenoriatul cădeau în dizgrație din pricina acestei înclinații ce părea să-i acapareze pe tinerii percepuți ca speranța deceniilor viitoare. Relațiile clientelare și funcționarismul erau pârgurile preferate atât pentru ascensiunea socială, cât și pentru primii pași într-o carieră politică. Există și posibilitatea de cumulare a funcțiilor, receptată ca un avatar predilect al corupției. Acest aspect a fost analizat pe larg de către Manuel Guțan. Așa-numiții „gheșeftari” se bucurau de ocuparea simultană a mai multor funcții, putându-i lăsa pe alții în imposibilitate de câștig. Intensitatea sa s-a dovedit a fi redusă în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, însă fenomenul a devenit o constantă în deceniile următoare. Deși criticați, acești „cumularzi” primeau leafa ca urmare a ocupării mai multor funcții, fără a fi capabili să îndeplinească una singură; astfel, potrivit autorului, aduceau „malformații” atât aparatului administrativ, cât și eficientizării muncilor prestate, inițiativele de eliminare a corupției fiind timide și lipsite de șanse. Cu toate că se recunoștea necesitatea eradicării cumulului de funcții, proiectul de lege din anul 1890 stabilea, în anumite condiții, posibilitatea deținerii a două funcții, stipulând în aceeași manieră și limitele. În perioada interbelică a fost adoptată o nouă lege, în anul 1931; aceasta trebuia să fixeze în parametri noi, restrictivi, cumularea funcțiilor, dar care prin natura sa aducea mai multe asemănări cu proiectul anterior decât deosebiri. Excepția o constituia însă aplicarea unor sancțiuni în caz de abatere de la norme, cele mai răspândite fiind amenda și suspendarea din funcție timp de 1-3 ani. Cu toate măsurile impuse, cumulul de funcții a continuat să fie o constantă a vieții politice și administrative.

În ciuda idealului imprimat de Marea Unire, diferențele ce caracterizau provinciile unite cu Vechiul Regat au adus cu sine noi provocări în vederea acceptării celuilalt, fiecare considerând că particularitățile propriului sistem erau aplicabile întregii țări. Aspectele ce țin de sfera politică și administrativă fac obiectul studiului elaborat de Răzvan Cosmin Roghină. Noile realități aduceau cu sine necesitatea șlefuirii competențelor în planul administrației centrale, standardele vizate reflectându-se în proiectele adoptate ulterior. S-a dorit o mai bună formare a celui ce urma să ocupe un post în administrație pentru a se arăta capabil răspunderii asumate, iar problema își găsește o oarecare rezolvare prin adoptarea Statutului funcționarilor publici în anul 1923. Înainte de a face cunoștință cu componenta practică, aceștia trebuiau să dea dovada unei bune pregătiri teoretice. Având o specializare, deveneau mult mai utili rutinei publice. Astfel, a luat ființă Școala superioară de documentare și științe administrative (1928), care le oferea celor interesați calificarea de funcționar. Devenise stringentă schimbarea imaginii de „parazit” de care „se bucura” funcționarul public din România Mare, descris astfel din pricina nerespectării, în repetate rânduri, a cadrului legal stabilit prin lege. S-a realizat în felul acesta o triere favorabilă stabilizării finanțelor prin reducerea numărului exagerat al „conțopiștilor”; în anul 1940, numărul lor era de 28 000. Rolul acestora jucat avea să se modifice, așa cum arată Diana-Mihaela Păunoiu, nuanțând imaginea factorului studiat în timpul regimului lui Carol al II-lea. În virtutea principiului solidarismului social, funcționarul avea menirea de a servi binelui comun, în dauna individualismului ce putea afecta ordinea într-o societate. Funcționarul public devenea un funcționar social. Activitatea acestuia era atent urmărită, iar în caz de abatere, consecințele se dovedeau a fi mult mai dure: se lua în considerare suspendarea inamovibilității funcționarului, introdusă în legea din 1923, dar abolită prin modificările aduse la 4 martie 1938. Prin noua ordine creată, funcționarii trebuiau să fie devotați regimului dictatorial instituit de Carol al II-lea, principala consecință fiind un centralism excesiv, caracteristic perioadelor de instabilitate. În timpul dictaturii regale, funcționarismul are o triplă semnificație, așa cum subliniază și Diana-Mihaela Păunoiu, intersectând sfera profesională, socială și propagandistică.

Cea de-a doua parte a volumului cuprinde șapte articole dedicate unor parcursuri și traectorii administrative. Astfel, primul studiu, întocmit de Ovidiu Emil Iudean, îi are în atenție pe

deputații guvernamentali români din Ungaria dualistă recrutați din rândul funcționarilor publici (1881-1918), fiind urmărită în special elita pro-guvernamentală, favorabilă compromisului cu maghiarii. Pregătirea juridică permitea ocuparea locurilor din domeniul administrației inferioare, iar loialitatea și seriozitatea muncii depuse (în parteneriat cu pionii maghiari) deschideau drumul către cariera de deputat. Experiența electorală era strâns legată de funcționarism, un mijloc eficient în vederea controlării scrutinului, iar în felul acesta se poate justifica predispoziția alegerii unui asemenea candidat. Dintre exemplele oferite, se constată posibilitatea reocupării unui post în administrație, după expirarea unui mandat politic. A fi funcționar însă nu presupunea doar încadrarea în administrația centrală, locală sau regională. Erau vizate toate persoanele care prin serviciile aduse erau remunerate de către stat. Dacă latura masculină era cea care se evidenția în sectorul propus spre analiză, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a început să se remarce și aportul feminin, prezența femeilor mai ales în învățământul din Vechiul Regat devenind evidentă în ultimele decenii ale veacului amintit. Ramona Caramela arată că, dincolo de vocația, ocuparea catedrelor de către femei venea și din necesitatea întreținerii familiei. Deși s-a manifestat o oarecare reticență, femeia nefiind acceptată decât ca mamă ori soție, statisticile reflectau o creștere a numărului de învățătoare/educatoare la începutul secolului al XX-lea: schimbare prilejuită de o redefinire a statutului plecând de la concepțiile liberale și chiar modelele occidentale. De cele mai multe ori, inițiativa era sprijinită de către familie, fetele fiind îndemnate să opteze pentru cariere didactice. În condițiile în care fenomenul a căpătat o oarecare popularitate, s-a impus realizarea unei selecții, ținându-se cont de pregătirea efectuată, de urmarea unor școli speciale sau parcurgerea stagiului academic. Cu toate acestea, procentul celor doritoare nu s-a diminuat, sporit fiind atât de recunoașterea în plan profesional, cât și de dobândirea unui statut social și a anumitor posibilități de întreținere. Următorul articol, aparținând lui Tudor Vișan-Miu, analizează atribuțiile celui mai important demnitar al Palatului Regal, și anume Mareșalul Curții. Grație studiului prosopografic inserat, pot fi identificate asemănările și deosebirile dintre cei care au deținut această demnitate, importante de menționat fiind și schimbările aduse de fiecare domnie, cu mutații notabile în interiorul Casei Regale.

În ceea ce privește evoluția funcționarismului după Unirea din 1918, schimbări substanțiale se înregistrează pe teritoriul Transilvaniei, în condițiile în care funcționarii maghiari refuzaseră să se conformeze noilor condiții, alegând refugiul în Ungaria. Cazul este exemplificat de către Judit Pál și Vlad Popovici în cercetarea realizată asupra corpului prim-pretorilor (responsabilii de plăși) în intervalul 1918-1925. Dacă în anul 1918, funcția era ocupată îndeosebi de către maghiari, cifra atingând 67 de persoane, numărul românilor desemnați în acest post fiind doar de 4, o cu totul altă situație se arată la ordinea de zi după momentul Marii Uniri. Deși ponderea românilor a crescut simțitor, nivelul de pregătire al prim-pretorului a scăzut, explicația luând forma nevoii acute de personal. Se constată totodată și diferențele de origine socială dintre aceia care au ocupat posturi înainte de 1918 și după acest an. Provocări au fost înregistrate și în sfera ecleziastică, despre situația Bisericii Greco-Catolice din Transilvania oferind amănunte esențiale Lucian Turcu, subliniind atât „ispitele” ce-i întorceau pe preoți de la drumul ales, cât și importanța factorului religios în lupta națională și în pregătirea culturală a ardelenilor.

Nu sunt excluși din discuție nici agenții guvernamentali, „căpeteniile” administrației județene descentralizate, și anume prefectii. Conduita acestora prezenta unele specificități în funcție de regiune. Clarificarea statutului a urmat o traiectorie legislativă aparte, fixând în parametri clari atât vârsta necesară, cât și pregătirea ce trebuia dovedită – potrivit legii din 14 iunie 1925, intrată în vigoare la 1 ianuarie 1926 – de o diplomă care să ateste pregătirea universitară. Onestitatea carierei, dar și devierile politice ce au putut determina eșecul sau ascensiunea în funcție reprezintă aspecte dezbătute de către Andrei Florin Sora. Studiile de caz oferite largesc orizontul problematicii; autorul se concentrează asupra titularilor de post din perioada interbelică, fiind evidențiate atât similitudinile, cât și discontinuitățile. Posibilitatea deținerii unei prefecturi constituia pentru cei dispuși un avans în cariera politică, foști prefecti ocupând ulterior locuri de deputați și senatori. Deși pregătirea juridică era preferată de acești agenți guvernamentali, în rândurile lor se mai strecoară profesori, medici, ingineri, militari, chiar și persoane cu studii teologice. Legăturile pe care le aveau cu personalitățile-cheie din viața politică românească din perioada interbelică sau

încrângăturile familiale au fost în bună măsură valorificate, nuanțând o constantă perpetuată de-a lungul veacurilor. Prin natura funcției deținute, oamenii angajați în serviciile publice au reușit să aducă anumite progrese în plan edilitar, sanitar, urbanistic, cea de-a doua parte a lucrării *Servitorii statului* finalizându-se cu secțiunea dedicată urbanismului și serviciului public în România interbelică. Astfel, Toader Popescu înfățișează rezultatele cercetării sale asupra lui Cincinat Sfințescu. Dincolo de conflictele de interese ce marchează competiția în plan urbanistic, această personalitate a reușit, prin studiile parcurse, să-și pună amprenta asupra câtorva proiecte importante din perspectiva modificării pericolului edilitar interbelic.

Întrucât au fost urmărite diferite prototipuri de funcționarism, ultima parte din cadrul volumului colectiv se axează asupra medicilor, slujbași ai statului și servitori ai cetățenilor. Punctul de pornire în vederea organizării unui sistem sanitar l-a constituit Regulamentul Organic și plecând de la modelul oferit de Țara Românească, Lidia Trăușan-Matu distinge două servicii: cel al carantinilor și cel al departamentelor medicale, ambele puse sub controlul unor instituții de specialitate. Inițial, viitorii doctori treceau prin examinarea unei comisii „doctoricești” ce se pronunța asupra diplomei (și instituției emitente), fără a verifica calitatea cunoștințelor dobândite de către aceștia; situație ce se va schimba după 1860, când devine obligatorie susținerea unor probe practice. Decizia venea din rațiunea uniformizării serviciilor din cele două principate după unirea din 1859, de administrația sanitară devenind responsabil Carol Davila. Treptat, a crescut nevoia de personal specializat. Luau naștere școli necesare formării de felceri, moașe și chirurgi, scopul fiind acela de a-i infuza în toate mediile sociale, cu precădere în mediile rurale; însă obiectivul acesta a fost dificil de atins în condițiile intercalării cu mentalitatea greu de strămutat a țaranului român, foarte reticent în fața inovațiilor medicale. În cele din urmă, perioada 1830-1860 conține prefaceri, ezitări, dar și reușite în direcția organizării unei rețele eficiente de școli și spitale, fiind observate reușite mici, dar nu derizorii, îndeosebi în domeniul îmbunătățirii igienei și educației sanitare. Cei specializați în tratarea unor afecțiuni și atestați în acest sens nu beneficiau de aceeași trecere în rândul populației în comparație cu cei care, prin remedii naturiste sau doar pe seama vorbelor, câștigau încrederea celor ce aveau nevoie de vindecare. Acești „șarlatani” despre care ne vorbește Constantin Bărbulescu afectau statutul medicilor, făcându-le concurență. Autorul mai aduce în discuție și cazul „empiricilor”, care, în absența unor studii de specialitate, puteau trata boli, malformații, cazurile fiind verificate pornind de la mărturiile din epocă. Emblematică în acest sens este situația lui Stoica Bălănescu, dornic să obțină din partea Consiliului medical recunoașterea abilității sale de a trata epilepsia. Indiferent de tipologia urmată, țelul de care se agățau acești „vraci” ai medicinei era înavușirea, prin diverse tertipuri păcălindu-i pe cei ce sperau a se însănătoși. Medicii din spațiul românesc la jumătatea secolului al XIX-lea nu se bucurau de stima celor din Occident, spre exemplificare fiind dat Nicolae Kretzulescu. Îmbunătățirile însă, la nivelul percepției, au apărut la sfârșitul secolului amintit și începutul celui următor. Constantin Bărbulescu insistă și asupra detaliilor ce țin de originea medicilor ce activau în spațiul de la nord de Dunăre, de multe ori aceasta reprezentând un dezavantaj dacă luau în considerare parcursul unora dintre medicii evrei.

Atât la nivelul administrației centrale, cât și în domeniul sanitar, modelul francez a dat impulsul reabilitării dorite, oferind noi perspective dezvoltării; iar dovezile pot fi identificate prin analiza legilor și proiectelor adoptate. Aplicarea acestora se lovea însă de numeroase neputințe, majoritatea luând forma financiară. Oprindu-se asupra sferei sanitare, Ligia Livadă-Cadeschi a investigat trei rapoarte înaintate Ministrului de Interne, redactate de membrii Consiliului Sanitar Superior, acompaniați de prefectii județelor respective. Constatările făcute erau îngrijorătoare, pornind de la bolile și infecțiile provocate de lipsa igienei, răspunzători de această situație făcându-se prefecturile și primăriile, incapabile să aloce sume de bani necesare fie tratamentului, fie prevenției. Excepție făcea doar județul Tulcea, unde buna gestionare a administrației a determinat ameliorări clare ale sănătății publice. Dincolo de controversalele ce acaparau factorii puterii, medicii deveneau victimele politicii, dezavantajați fiind în multe privințe, în ciuda anilor consacrați pregătirii profesionale. Răspunzători de situația epidemiologică, de prevenirea și tratarea bolilor, a infecțiilor, aceștia aveau o imagine defavorabilă, plecând chiar de la rapoartele inspecției sanitare. Insuficiența surselor nu poate conduce însă la verificarea celor enunțate, așa cum afirmă Ana-Maria Ruxandra Dima, oferind ca studiu de caz activitatea medicilor din plășile Berheciu și

Zeletin (județul Tecuci) pentru anul 1902. Eșecul trebuia pus întotdeauna în balanță cu dificultățile pe care le aveau de înfruntat, enumerând aici ostilitatea țăranilor față de rutina medicală și igienică, precum și indiferența primarului și a funcționarilor săi față de îndeplinirea cerințelor legislative: drumuri și gospodării îngrijite prin mobilizarea factorului social, condiții optime pentru copiii înscriși în programele de formare educațională, centre special amenajate pentru controale medicale; toate figurau pe hârtie, dar nu se regăseau în actualitatea începutului de secol XX. Vinovați se puteau găsi în ambele tabere, anunțând astfel provocările pe care avea să le înfrunte societatea în deceniile următoare.

Articolele ce se regăsesc în volumul *Servitorii statului. Funcționari, funcții și funcționarism în România modernă (1830-1948)* oferă o perspectivă calitativă asupra cercetării istoriei administrației românești și istoriei sociale, studiile de caz, statisticile, comparațiile și analiza prosopografică permițând înțelegerea mutațiilor din domeniul administrativ, statutul funcționarului și rolul acestuia în societatea românească de la fundamentarea noțiunii prilejuită de Regulamentele Organice și până la instaurarea regimului comunist. Deși nu-și propune să epuizeze subiectele, lucrarea reprezintă un punct de referință pentru istoriografia actuală, amănuntele regăsite aici nuanțând aria de acțiune a acestor „apostoli sociali”.

Mihaela Chiriac

OVIDIU PECICAN, *Românii și Europa mediană. Contribuții la tipologia culturală a Europei*, Iași, Editura Polirom, 2021, 400 p.

Volumul de față este unul dedicat posibilei apartenențe a românilor la cultura și civilizația Europei de mijloc (centrală și orientală, cum precizează adesea în text autorul). Universitarul clujean Ovidiu Pecican, căci el este autorul, deopotrivă istoric, romancier și eseist, și-a exersat de această dată mai degrabă cea de a treia calitate a sa, căci studiul la care am făcut referire nu respectă tipicurile formale ale unei cercetări științifice istorice: în fapt, intuim corpusul (literatura, cu deosebire cea din vremea marilor clasici autohtoni, așa cum o caracterizează canonul), istoriografia (una literară cu deosebire), metodologia cercetării etc. (poate doar întrebările de cercetare și ipotezele de lucru sunt mai clar precizate). Așadar, avem a face, credem noi, cu un eseu deschis unor discuții ulterioare. Dar nu trebuie să vedem lucrurile așa de rigid, în categorii/exprimări/genuri limitative, căci este știut că autorul nostru nu a fost nicidecum acaparator de formalisme, fiind avid în a comunica idei, imagini, istorii, adesea într-un stil excentric.

Cartea lui Ovidiu Pecican are în componere trei părți, fiecare dintre ele descriind/ reconstituind în spiritul istoriilor literare, într-un stil alert, plăcut la lectură, eseistic, în special caracteristicile spațiului cultural specific al Europei mediane (și orientale) dimpreună cu o serie de tipologii umane ce-l populează, apoi maniera în care românii se integrează sau nu ca actori pe această scenă, pentru ca, în final, să deruleze câteva imagini ale personajelor periferiei autohtone.

Întâia secțiune (două capitole) caută să definească caracteristicile tipologice ale celui care aparține spațiului cultural al Europei de mijloc. Deși este o categorie cu o anumită determinare teritorială strictă într-o serie întreagă de interpretări geopolitice (dar și culturale) occidentale, care nu includ și Europa orientală, Ovidiu Pecican adaugă și frontiera românească în interiorul spațiului continental median. Nu e un lucru neobișnuit în cazul autorului nostru; și când a vorbit în alte studii ale sale despre ideea și conștiința europeană, a fost adeptul integrării spațiului românesc în cadrul celui continental, fără să se subordoneze neapărat dihotomiei frecvent practicate a Vestului și Estului, mergând, poate, pe urmele lui Alexandru Dușu, cel puțin din această perspectivă.

Cum arată/cum se (auto)definește „homo medioeuropaeus”? Urmare a unei fluidități a frontierelor din zona geopolitică mai sus-menționată, și oamenii ce viețuiesc aici percep totul cu relativism și pragmatism. Așa cum se schimbă frontierele, tot așa se schimbă, în funcție de conjuncturi, și raportarea oamenilor din zonă la societate, la modernizare, la istorie, la comunitate, întrucât totul se pare că este într-o stare de provizorat. De aceea, spunea István Bibó, citat adesea de Ovidiu Pecican, că „medieuropeanul” (categorie în care sunt incluși, desigur, și românii), neputând să aibă o predictibilitate a cursului propriei vieți sau a timpului pe care-l trăiește, este nevrotic, nesigur, aplecat spre soluțiile individuale, de amenajare cu contextul social, politic, cultural, ne referim la cei cu o educație urbană, sau se cufundă în colectivitatea fără istorie ori în bășcălia mahalalelor, în cazul celor mai modești din punct de vedere intelectual.

Remarcăm în această primă parte a volumului faptul că autorul stăruie asupra unor autori importanți care au dedicat studii serioase spațiului median și oriental al continentului; i-am aminti aici pe István Bibó, Adam Burakowski, Vesna Goldsworthy, Eric Hobsbawm, William Johnston, Robert Kaplan, Walter Kolarz, Michael Pollak, Emmanuel Todd etc. (desigur, ei sunt mai mulți, dar așa cum am spus în debutul acestor scurte note, Ovidiu Pecican nu a optat pentru o investigație de tip tradițional, sistematică, de aceea, poate, scriitura curge ca un șuvoi, căci importante sunt ideile, cariera lor intelectuală, felul în care se articulează, și mai puțin demersul savant, analitic...). Din spațiul autohton, pe lângă reflecțiile unor Vasile Băncilă, Emil Cioran, Constantin Noica, I. D. Sârbu, Constantin Stere, stăruie asupra sugestiilor lui Virgil Nemoianu ori Cornel Ungureanu.

Următoarea secțiune a lucrării (trei capitole) insistă asupra specificului identitar autohton, definit în contextul apartenenței românilor la spațiul cultural-politic al Europei Centrale și Orientale, pe baza tipologiei personajelor din scrierile literare celor patru piloni clasici ai literaturii române (Ion Luca Caragiale, Mihai Eminescu, Ioan Slavici și Ion Creangă). Astfel, autorul prezintă patru tipuri umane care populează spațiul românesc. Este unul ce pare a fi expresia „binomului indestructibil Caragiale – Eminescu”, care reunește, cum spune Ovidiu Pecican, un caracter „coroziv, hazos, dătător de tifle, flegmatic, depreciativ”, pe de o parte, și unul „liric, sensibil, nervos, instabil și exaltat, autolaudativ, pe de altă parte” (p. 99). E o constatare pe care autorul o documentează în eseurile unor Mircea Eliade sau Mihail Sebastian din perioada interbelică, dar și ale altora mai apropiați de noi, precum Radu Cosașu, Paul Georgescu, Monica Lovinescu, Alexandru Mușina, Virgil Nemoianu sau Petru Popescu.

Acestui caracter dual i s-ar asocia seriozitatea (transilvană) transpusă în operele lui Ioan Slavici (sau Liviu Rebreanu), cea de a patra caracteristică a tipului românesc, după cum se vede extrem de puțin liniar, dimpotrivă, fiind autenticitatea/naturalitatea lumii rurale (atât în istoriile ei normale, cât și în cele hilare), ce se regăsește în tipologia personajelor lui Ion Creangă (e o diferență majoră, subliniază autorul, între umorul practicat de Caragiale și cel al povestitorului de la Humulești).

Dar definirea identitară a tipului românului „medieuropean” (mărturisim că avem rezerve „stilistice” față de această formulă) în viziunea lui Ovidiu Pecican ia în calcul și dihotomia centru (capitala) – periferie (inclusiv cea a Bucureștilor, cu tot ce are ea mai stăruitor, adică „mahalaua”, „mitocanul”, „spiritul țăranesc”). Regăsim aici referințe din George Călinescu, Garabet Ibrăileanu, Nicolae Iorga sau Mircea Vulcănescu, ca să nu îi mai numim pe cei deja amintiți mai sus, pretextul acestui excurs literar/cultural fiind lucrările pe tema periferiei urbane ale istoricului Adrian Majuru, anumite părți, cu deosebire cele legate de „sociologia mahalalei” fiind susținute de reflecțiile Veturiei Manuilă sau ale lui George Em. Marica.

Poate nu ar fi fost rău ca atunci când amintea de „spiritul țăranesc”, de autenticul rural, autorul să aducă în discuție și intervențiile, chiar dacă intens politizate de asocierea cu Carol al II-lea, mai multor reprezentanți ai școlii monografice inițiată în perioada interbelică de Dimitrie Gusti. Nu e mai puțin adevărat că pentru lumea rurală dinainte și din timpul perioadei interbelice, pentru articularea ei în spațiul politic și identitar autohton, detaliile unor studii cu tentă istorică ar fi fost întregitoare (a se vedea aici, spre exemplu, textele lui Antoine Roger, care, deși politist, făcea analize consistente pe tema mai sus-menționată).

În fine, cea de a treia parte a cărții (patru capitole) pare a fi constituită dintr-o succesiune de exemplificări ale „miticismului” lui Caragiale (inclusiv ale „moftangului”), tipuri umane care

sunt revelatoare pentru periferie/pentru mahala, adică acel spațiu cultural, social și teritorial aflat între civilizația urbană prin excelență și lumea rurală, țărănească. Sunt voci însemnate, cu deosebire ale literelor românești, pe care le convoacă autorul în a-și susține ideile: Alexandru Dragomir, Vasile Gogea, Mircea Iorgulescu, Monica Lovinescu, Dan C. Mihăilescu, Virgil Nemoianu, Ion Vartic etc., dar și Emil Cioran, Nicolae Iorga sau Mihail Sebastian.

În încheierea acestei notițe de lectură am încerca să conchidem că eseul (sau colecția de eseuri) de atmosferă a lui Ovidiu Pecican nu ne dă răspunsuri tranșante cu privire la poziționarea strictă a identității românilor între lumea balcanică și cea a Europei mediane, ori între Orientul și Occidentul bătrânului continent. Nici nu și-a propus acest lucru autorul... Dar pune mai multe întrebări pertinente, dintre care una își poate găsi răspunsuri pe măsură în eseul de față, dar și în continuarea lui, așa cum explicit arată Ovidiu Pecican. El spune, așadar: „Între centralitatea capitalei politico-administrative și fundamentul rural, sătesc al națiunii române (al provinciei), un rol de seamă în mediere l-a jucat periferia (mahalaua). Din acest mediu s-a configurat figura orășeanului zeflemist, a geniului oral de o clipă și de la acesta se poate ajunge la conceptualizări relevante pentru o filosofie a culturii (miticism, moftemă, moftologie). Și iarăși, oare astfel de concepte posibile își pot vădi aria de valabilitate doar în perimetrul geografic, geopolitic și geocultural românesc sau vorbesc și pe seama omului medioeuropean?” (p. 397-398).

Cu alte cuvinte, cât de europeni din spațiul median al continentului sunt românii și cât de orientali sau de balcanici? Ca și cum ai întreba cât de europeni sunt cei din nordul sau sudul continentului? Și am putea continua, dar aceste întrebări, puse fără ură și părtinire, reprezintă chiar esența identitară a Europei în general, adică „sinteză și (în) originalitate”, pentru care volumul de față se constituie într-o firească pledoarie a unui intelectual din partea mediană și răsăriteană a bătrânului continent.

Laurențiu Vlad

CONSTANTIN ARDELEANU, *O croazieră de la Viena la Constantinopol. Călători, spații, imagini, 1830-1860*, București, Editura Humanitas, 2021, 304 p.

Lucrarea semnată de istoricul Constantin Ardeleanu a fost publicată în anul 2021, la editura Humanitas din București, ca urmare a unei cercetări desfășurate pe mai mulți ani. *O croazieră de la Viena la Constantinopol. Călători, spații, imagini, 1830-1860* reprezintă incununarea unei lungi preocupări științifice, autorul fiind cunoscut pentru temele de cercetare pe care le-a abordat, în speță istoria socioeconomică a sud-estului Europei, îndeosebi regiunea Dunării și a Mării Negre. Bunăoară, teza de doctorat a acestuia, *Evoluția intereselor economice și politice britanice la gurile Dunării (1829-1914)*, reprezintă un exemplu elocvent în acest sens. În aceeași direcție se înscriu și cele două monografii ale autorului: *Gurile Dunării – o problemă europeană. Comerț și navigație la Dunărea de Jos în surse contemporane (1829-1853)* și *International Trade and Diplomacy at the Lower Danube: The Sulina Question and the Economic Premises of the Crimean War (1829-1853)*. De asemenea, Constantin Ardeleanu s-a evidențiat prin editarea mai multor texte ce au ca epicentru domeniul său de interes: *Noțiuni de drept internațional maritim și fluvial (1915)*, în colaborare cu istoricul Adrian-Bogdan Ceobanu; Patrick O'Brien, *Jurnalul unei călătorii în Principatele Dunărene în toamna și iarna anului 1854*, iar exemplele ar putea continua.

Lucrarea de față este structurată în șase capitole, fiecare având un număr inegal de subcapitole. În *Introducere*, autorul schițează diverse aspecte metodologice ce stau la baza studiului său, fiind pus accentul pe infrastructura de transport naval, deseori comparată cu cea terestră.

Spațiului românesc îi este acordată o atenție sporită, astfel că profesorul Constantin Ardeleanu analizează rolul Dunării în constituirea României moderne, ca urmare a deschiderii căii drumurilor comerciale pe fluviul menționat prin înlăturarea monopolului otoman (Tratatul de la Adrianopole din 1829). Perioada de comerț liber a Principatelor Române a coincis cu o nouă etapă în dezvoltarea transportului, numită „epoca piroscafelor”, plasată în a doua treime a secolului al XIX-lea, mai precis în intervalul 1830-1860. O altă premisă pentru concretizarea lucrării este strâns legată de ipotezele lui Nicolae Iorga, Gheorghe Brătianu și Șerban Papacostea referitoare la importanța drumurilor internaționale în geneza statelor medievale, drumul fluvial al Dunării de Jos fiind corelat de către autor cu geneza României moderne. Deopotrivă, conectarea Principatelor Române prin porturile sale, la „civilizația europeană”, a adus, pe lângă mărfuri și oameni, anumite „transporturi” și idei.

Primul capitol, *O croazieră printre civilizații*, familiarizează cititorul cu diferențele semnificative dintre transportul pe uscat și/sau pe mare, în cadrul rutei Viena – Constantinopol. De altfel, este pus accentul pe modul în care introducerea vaselor cu aburi pe Dunăre a inovat în sine transportul, ca urmare a proiectului lansat la Viena de către doi investitori britanici, Joseph Prichard și John Andrews. În același timp, prin parcurgerea rutei menționate pe uscat, puteau să se ivească mai multe impedimente. Există riscul de a fi atacat și jefuit, ceea ce era imposibil de a se întâmpla la bordul vaselor cu aburi DDSG (din 1836, cursele fiind extinse și pe Dunărea de Jos, legătura Galați – Constantinopol), un fenomen caracterizat de către autor drept „comodificarea călătoriei”. Regăsim utilizarea unui număr semnificativ de surse variate, îndeosebi ghidurile de călătorie, cu ajutorul cărora autorul a evidențiat, alături de traseul vapoarelor, realitățile sociale din Principatele Române. În acest sens, amintim: *A Guide Along the Danube*, semnată de Richard T. Claridge în anul 1839; seria de ghiduri *Murray*, editate de către John Murray III; *Guide classique de voyageur en Europe*, de Jean-M.-Vincent Audin, acestea fiind doar câteva exemple. Concomitent, în urma unui stagiu de cercetare în Marea Britanie, Constantin Ardeleanu a identificat documente de o importanță semnificativă în conturarea unor trasee alternative ale vapoarelor DDSG. Totuși, istoria piroscafelor pe Dunăre trebuie corelată cu societatea DDSG, care s-a bucurat de sprijinul guvernului vienez. Referitor la orașele-port din Principatele Române, autorul consideră deceniul al patrulea al secolului XIX drept cea mai fastă perioadă din existența lor, acestea cunoscând o evoluție semnificativă.

Cel de-al doilea capitol, *Un oraș plutitor*, prezintă istoria piroscafelor austriece dintr-o altă perspectivă, distinctă de spectrul politic – viața socială la bord. Autorul s-a concentrat asupra formelor de interacțiune prezente, arătând interes pentru dimensiunea socială a călătoriei. Fiecare pasager fiind nevoit să achiziționeze un bilet pentru călătorie, confortul trebuia, într-o oarecare măsură, garantat. Relatări ca cele ale lui Vasile Alecsandri, transpuse în proză, oferă o imagine în ansamblu asupra conviețuirii pe vapor, sfărăitul fiind unul dintre principalele elemente de disconfort. Autorul consideră heterotopia, conceptul elaborat de Michel Foucault, relevantă pentru cazul specific al navelor DDSG. Deopotrivă, autorul se realizează ipotezelor conturate de istoricii Michael David Offermann și Roland Wenzlhuemer, conform cărora vaporul este o arenă istorică, însumând o istorie culturală, socială și a transferului de idei. Faptul că piroscafele austriece făceau legătura directă Occident – Orient, varietatea pasagerilor era o chestiune firească, iar spațiile deschise ale vapoarelor se transformau în „arene” de socializare. Însă tranziția dinspre lumea „civilizată” către cea „exotică” se producea mult mai brusc călătorind pe mare, în comparație cu traseul pe uscat, unde drumeții aveau parte de o tranziție mai lentă. Astfel că vestimentația (atât cea de zi, cât și cea pentru somn), componenta lingvistică, manierele și obiceiurile reprezentau, bunăoară, elemente prin care putea fi determinată proveniența pasagerilor. Literatura de călătorie a reprezentat o sursă importantă pentru autor în schițarea realităților de pe vapor. În acest sens, experiențele mai puțin plăcute nu au fost omise din relatările contemporanilor. De pildă, marchiza de Londonderry, lady Frances Anne Vane, asemăna cabina privată ce i-a fost oferită cu o vizuină ori cu o cușcă de câine, pe când pentru C. A. Rosetti reprezenta o stagnare temporală, însă privită într-o notă pozitivă. Istoricul Constantin Ardeleanu conchide, în acest capitol, că pentru unii pasageri călătoria cu vasul pe ruta Viena – Constantinopol avea ample semnificații culturale, reprezentând un mod practic de a cunoaște realitățile istorice și geografice ale locurilor de la

granița cu lumea „civilizată”, fiind totodată un moment de reconfirmare a superiorității occidentalilor față de lumea „exotico-barbară”.

În cadrul celui de-al treilea capitol, *Între Orient și Rusia*, sunt prezentate realitățile politice și geografice ale Principatelor Române pe baza literaturii de călătorie. Autorul este de părere că spațiul românesc reprezenta un punct de interes pentru străini, deoarece poziția geografică putea fi interpretată în mai multe moduri. În această zonă era plasată „granița” dintre Occident și Orient, o delimitare asemănătoare fiind conturată de către contemporani între Imperiul Rus și Sublima Poartă, strict din punct de vedere confesional. Totuși, anumiți călători britanici și americani semnalizau câteva diferențe între teritoriile din sud-estul Europei, străbătute de Dunăre, la nord și sud de linia fluviului. Dacă spațiul bulgar era apreciat pentru fortificațiile sale, Țara Românească tindea să fie privită cu un oarecare dezgust, ca urmare a peisajului pustiu. Era discreditată influența rusă asupra Principatelor Române, în detrimentul celei otomane, însă nu doar din punct de vedere estetic. Cuvinte precum „delăsare, corupție, abuz” erau definatorii spațiului românesc extracarpatic, în urma intervenției accentuate a Imperiului Rus, fapt explicat de către autor și ca o reticență a occidentalilor față de puterea de la Răsărit. Această imagine negativă era amplificată și de imaginea pe care o oferea portul Sulina. Conform ipotezei ofițerului britanic Adolphus Slade, portul menționat era lăsat intenționat în paragină, boicotând astfel porturile Brăila și Galați, un pretext politic pentru puterea țaristă de a anexa Principatele Române. Astfel că imaginea barierei Sulina era asociată în epocă „păcatelor” Imperiului Rus: militarism, autocrație și egoism. Pe de altă parte, Galațiul era considerat un oraș cosmopolit și comercial, dar în același timp murdar și agitat, un rezultat al îmbinării elementelor occidentale cu cele orientale. În aceeași direcție, autorul a identificat o constantă în opinia drumeților – degradarea generală din spațiul extracarpatic, din punctul de vedere al locuințelor (bordeie) și al stării materiale precare. Însă autorul este de părere că această ambiguitate a spațiului românesc, concretizată în zona de tranziție dintre civilizații și la „mijloc” între ceea ce occidentalii considerau două forme barbare de dominație (Imperiul Rus și Imperiul Otoman), suscita interesul străinilor.

Următorul capitol, *România în Europa*, cuprinde diferite perspective asupra vapoarelor DDSG, caracterizate de către Constantin Ardeleanu drept un vector al modernității pentru spațiul românesc. Menționăm că, în cadrul acestui capitol, autorul a utilizat un număr mare de citate, pentru a putea păstra valența subiectivă a descrierilor de călătorie. Navele reprezentau pentru localnici un prilej de a intra în contact cu oameni și idei noi. Bunăoară, George Bariț clasa vaporul drept un spațiu democratic, reprezentând un loc în care toate păturile sociale erau nevoite să conviețuiască pentru o perioadă determinată de timp. În plus, scriitorul danez Hans Christian Andersen consemna că anumiți pasageri români se arătau interesați de mersul evenimentelor în cadrul răscoalei bulgarilor din Imperiul Otoman, de la mijlocul veacului al XIX-lea. Navele facilitau circulația corespondenței, fapt ce a contribuit la consolidarea serviciilor de poștă și a diligențelor în principate. În această direcție a fost conturat un orar. De la Galați se pleca sâmbăta la 8:30, iar la Constantinopol ajungeai în cel mult trei zile. Spre exemplu, șapte bilete de vapor pentru întoarcerea în Moldova costau 4 277 de lei (trei la clasa I și patru la clasa a II-a), conform cheltuielilor vistiernicului Nicolae Rosetti-Roznovanu. Pe de altă parte, studiile profesorului Petronel Zahariuc evidențiază faptul că voiajul pe Dunăre nu se limita strict la călătoriile pentru relaxare, ci și din punct de vedere pragmatic-confesional, monahii din spațiul românesc efectuând vizite la Muntele Athos. În același timp, „deschiderea spre civilizație” nu era privită în unanimitate într-o notă pozitivă, unii locuitori din spațiul românesc fiind de părere că aceasta venea și cu elemente îndoielnice pentru prosperitatea țării, fie ea Moldova ori Valahia.

În capitolul al cincilea, *Călătorii și epidemii*, regăsim utilizate un nou tip de surse primare, mai exact literatura de detenție sanitară, complementară literaturii de călătorie, informațiile fiind coroborate cu ajutorul mai multor studii de specialitate conturate în ultimele decenii. Încă din primele pagini este evidențiat tragicul caz al lui Alexandru Villara, ginerele domnului Barbu Știrbei. Fiind nemulțumit că trebuia la rândul său să se supună prevederilor în vigoare, de a mai înnopta încă o seară pe vas, deși ajunsese la destinație, Alexandru Villara a încercat să „evadeze” de pe vapor și s-a înecat. Acest caz arată rigurozitatea de care au dat dovadă autoritățile, respectând cu strictețe prevederile referitoare la carantinare. Însă autorul nu se limitează la analiza

carantinelor strict din punct de vedere sanitar, ci îmbrățișează ipotezele „de esență foucaultiană”, încercând să identifice miza politică a instaurării unui astfel de sistem, ceea ce echivala cu o formă de manifestare a puterii prin controlul migrației persoanelor și bunurilor. Totodată, autoritățile austriece s-au implicat activ în modernizarea aparatului sanitar din teritoriile otomane, de pildă lazaretul de la Jupalinc, lângă Orșova, din considerente politice și economice. În cadrul Europei occidentale exista percepția conform căreia dinspre Orient veneau bolile, acest sentiment fiind amplificat de faptul că populația musulmană era reticentă la măsurile de carantinare, considerate drept o impunere externă. Pe de altă parte, Imperiul Rus a insistat pentru autonomizarea sistemului carantinal al Principatelor Române, o mișcare politică pe care autorul o considera drept o simplă formalitate, căci puterea de la Răsărit controla *de facto* și această pârgie, fiind numit un reprezentant sanitar al guvernului țarist. În pofida modernizării instituțiilor menționate, la granița cu monarhia habsburgică drumeții erau nevoiți să treacă din nou printr-o carantinare, ceea ce arăta, conform autorului, o neîncredere în unitățile sistematizate de către ruși. Deși timpul petrecut în lazarete putea fi corelat cu o supraveghere politică a călătorilor, drept spațiu de limitare a pătrunderilor ideilor „periculoase”, nu toate experiențele de acest fel erau anevoioase. Lazaretele au fost analizate de către istoricul Constantin Ardeleanu în întregime, și ca un spațiu eterogen de socializare, o zonă de contact, unele relatări precum cele ale lui John James Best, Jean-Baptiste Morot ș.a. oferind o imagine de ansamblu.

Ultimul capitol al lucrării, *Natură și tehnologie în Clisura Dunării*, debutează într-o notă descriptivă referitoare la frumusețea peisajelor din cadrul zonei de tranziție Occident – Orient, prin ochii irlandezului Michel J. Quin. Ca urmare a analizării relatărilor din epocă, autorul observă că peisajul era pestrîț, tehnologia fiind modernă, dar teritoriile în sine puțin dezvoltate. În acest sens este prezentată faza incipientă a proiectului Porțile de Fier. De asemenea, regăsim conturate, în mod succint, secvențele biografice ale inițiatorilor acestui demers „îndrăzneț”, contele Szécheny și inginerul civil Vásárhelyi Pal. Pe de altă parte, descrierea contesei Dash a Clisurii Dunării, admirată de la bordul unui piroscaf austriac, în *Les vacances d'une Parisienne*, prezintă o experiență în ansamblu de navigare a acestei părți a fluviului. Totodată, căpitaniii navelor îndeplineau deseori și rolul de ghizi, prezentând diverse legende și aspecte istorice ori geografice referitoare la locurile pe care drumeții le observau de pe bordul vapoarelor. Concomitent, în epocă, Dunărea a servit drept punct de inspirație pentru mai mulți autori, iar în acest sens au fost publicate ghiduri ilustrate, precum cel editat de către Adolph Friedrich Kunike cu ajutorul artiștilor Jakob Alt și Ludwig Emini; ghidul ilustrat publicat de către Thomas Ender în 1839 etc.

În concluzie, demersul lui Constantin Ardeleanu este întocmit într-o manieră pertinentă, autorul având totodată și un remarcabil spirit de sinteză. De altfel, multitudinea ilustrațiilor alături de tabelele care facilitează lectura cărții. Stilul plăcut, citatele din diverse lucrări memorialistice laolaltă cu modul în care autorul a reușit să contureze o imagine de ansamblu asupra piroscafelor austriece, îndeosebi a impactului acestora asupra vieții sociale și politice a Principatelor Române, captează atenția cititorului. Pe baza multiplelor surse utilizate, deopotrivă primare și secundare, istoricul a reușit să analizeze, din mai multe unghiuri, traseul croazierelor de la Viena la Constantinopol în perioada 1830-1860.

Andrei Bordeianu

ISABELLE DASQUE, *Les Diplomates de la République (1871-1914)*, Paris, Sorbonne Université Presses, 2020, 766 p.

Il y a neuf ans, lors d'un stage de documentation à Paris, aux archives du ministère de l'Europe et des Affaires étrangères de la France, j'ai eu l'opportunité d'étudier des documents sur l'activité des diplomates français à Bucarest dans la période 1878-1916 et de lire, avec grand intérêt, la thèse de doctorat d'Isabelle Dasque, *A la recherche de Monsieur de Norpois: les diplomates de la République (1871-1914)*; une œuvre en deux parties (la première de 950 pages et la deuxième de 493 pages), soutenue en 2005 sous la direction du professeur Jean-Pierre Chalaine.

La thèse m'a impressionné par la complexité du travail et la multitude des sources ainsi que par la rigoureuse analyse effectuée. L'ouvrage de Madame Dasque intitulé *Les Diplomates de la République (1871-1914)* et totalisant 766 pages est paru à Sorbonne Université Presses dans l'automne de 2020.

L'autrice est déjà un nom bien connu pas seulement dans l'historiographie française, mais aussi dans l'historiographie européenne. Maître de conférences en histoire contemporaine à la faculté des Lettres de Sorbonne Université, Isabelle Dasque a publié plusieurs études: *Une élite en mutation: les diplomates de la République (1871-1914)*, en „Histoire, économie & société”, 4/2007; *Les hôtels diplomatiques: un instrument de prestige pour la République à l'étranger (1871-1914)*, en „Livraisons d'histoire de l'architecture”, no. 4/2002; *Pour une histoire culturelle de la diplomatie. Pratiques et normes diplomatiques au XIX siècle* (avec Renauld Meltz), en „Histoire, économie & société”, 2/2014. La démarche d'Isabelle Dasque continue la série d'ouvrages de l'historiographie française consacrée à la diplomatie française d'avant-guerre, à côté des ouvrages de Jean Baillou, *Les Affaires Étrangères et le corps diplomatique français*, tome II, 1870-1980, Paris, 1984; Yves Bruley, *Le Quai d'Orsay impérial*, Paris, A. Pedone, 2012, et s'inscrit dans la direction des travaux publiés ces dernières années dans l'historiographie européenne: Keith Neilson, T. G. Otte, *The Permanent Under-Secretary for Foreign Affairs, 1854-1946*, New York, Routledge, 2009; Dogan Gurpinar, *Ottoman Imperial Diplomacy. A Political, Social, Cultural History*, London/New York, I. B. Tauris, 2014.

Au cours de la dernière décennie, l'historiographie roumaine a été elle-même marquée par un intérêt constant pour l'élite diplomatique de la Roumanie de la période 1878-1914 (voir Rudolf Dinu, *Diplomația Vechiului Regat 1878-1914. Studii*, București, Monitorul Oficial/Presă Universitară Clujeană, 2014; Daniel Cain, *Diplomați și diplomație în sud-estul european. Relațiile româno-bulgare la 1900*, București, Editura Academiei Române, 2012; ou Adrian-Bogdan Ceobanu, *Secretarii generali ai Ministerului Afacerilor Străine (1878-1918). Studii și documente*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2019).

L'ouvrage *Les Diplomates de la République (1871-1914)* est structuré en trois parties, totalisant 11 chapitres, avec une Préface signée par Jean-Pierre Chaline, auxquels s'ajoutent l'introduction, les conclusions, les annexes, les sources, la bibliographie et l'index des noms. Dès l'introduction, l'autrice se concentre sur plusieurs aspects nécessaires à une telle approche: la motivation, l'historiographie, les méthodes et les sources. En fait, il s'agit d'un ouvrage d'histoire sociale et culturelle de l'élite diplomatique française, entre la proclamation de la Troisième République et le déclenchement de la Première Guerre Mondiale. L'„échantillon” d'analyse a été bien choisi: 405 diplomates (au rang de ministres plénipotentiaires ou ambassadeurs) qui ont travaillé, tout au long de leur carrière, dans des ambassades, des légations, des agences générales ou dans l'administration centrale. Ce sont des diplomates de générations différentes, avec leurs propres ambitions et des carrières mixtes (qui associaient dans certains cas la carrière diplomatique avec la carrière administrative, militaire ou politique).

La première partie du livre (*Le culte de la tradition*) est structurée en trois chapitres (p. 31-233). L'une des caractéristiques de la diplomatie européenne au XIXe siècle était son caractère aristocratique. Par exemple, dans ses travaux sur le service diplomatique allemand, Lamar Cecil a observé que 70% des diplomates étaient d'origine aristocratique (voir *The German Diplomatic Service, 1871-1914*, Princeton University Press, 1976). Dans le cas de la diplomatie austro-hongroise, William D. Godsey, Jr. a indiqué un pourcentage encore plus élevé pour la période d'avant la Première Guerre Mondiale (*Aristocratic Redoubt. The Austro-Hungarian Foreign Office on the eve of the First World War*, Indiana, Purdue University Press, 1999). Dans le cas de la France, entre 1871 et 1914 „la noblesse fournissait près de 44% des cadres de la diplomatie française”, „une proportion nettement inférieure à celle du corps diplomatique européen” (p. 38-39). À l'aide de nombreux tableaux et graphiques, l'autrice présente des exemples de diplomates ayant comme

origine l'ancienne bourgeoisie, mais aussi celle moyenne et petite. À l'aide de différents types de sources (état civil et dossier de candidature), l'auteur a pu reconstituer le profil de la carrière des pères des diplomates.

Pour un diplomate, et surtout pour celui qui se trouve au début de la carrière, le mariage jouait un rôle social très important. À l'intérieur ou à l'extérieur du pays, le mariage présentait de nombreux avantages: l'avancement professionnel, le prestige social et la stabilité financière. Parmi les 405 diplomates français analysés dans l'intervalle 1871-1914, 79% étaient mariés, 18,5% célibataires, tandis que pour le reste de 2,5% les informations manquent. Poursuivant son analyse avec rigueur, Isabelle Dasque met en discussion d'autres aspects comme l'âge et le grade au moment du mariage, le statut matrimonial, l'origine géographique et les origines sociales des épouses, mais aussi leur capital social. L'auteur s'est également intéressée au lieu de naissance des diplomates. D'un total de 405 personnes, environ 10% (40 diplomates) étaient nés à l'étranger, dont 60% en Europe, 22% dans l'Empire Ottoman, 10% en pays non-européens et 8% outre-mer. Deux exemples peuvent nous aider à comprendre cette analyse: sur un nombre de huit ministres français accrédités à Bucarest entre 1880 et 1916, deux diplomates, le baron Ring et Ladislas Ordega sont nés hors de France. Ordega a été un cas particulier. Né en 1828 à Kalisz, en Pologne, il est arrivé avec sa famille en France, où il a été naturalisé en août 1852. Quant au baron Ring, bien qu'il soit né à Heimbach, au Grand-Duché de Bade, sa famille était d'origine française. Cependant, son père avait été contraint de quitter la France, vivant en exil pendant les Bourbons. Ils y sont revenus après 1848¹.

Pour obtenir des informations, un diplomate devait s'intégrer dans la société du pays où il était envoyé. Il tentait de diversifier ses contacts et d'en créer de nouveaux, ce qui nécessitait des tenues appropriées, une ample présence publique et des possibilités financières adéquates. Dans le dernier chapitre de la première partie, Isabelle Dasque met l'accent sur certains moments importants de la carrière d'un diplomate: la présentation des lettres de créance, les rites professionnels et mondains, les rites vestimentaires et de décoration, les rituels de départ. Dans la représentation diplomatique de la France – et pas seulement – à l'étranger, un rôle important a été joué par l'hôtel diplomatique, considéré comme un élément prestigieux. Au cours de ce sous-chapitre, plusieurs comparaisons sont faites avec d'autres hôtels diplomatiques, notamment ceux des grandes puissances. Par exemple, la résidence allemande à Constantinople, caractérisée par la „monumentalité architecturale”, qui suggérait l'attention portée par les décideurs de Berlin à l'Empire Ottoman. Dans le cas de la France, à la fin du XIXe siècle et au début du siècle suivant, une politique d'achat et de construction de locaux a été mise en place pour rivaliser avec les autres États européens, parfois avec des implications politiques: „Quant au projet d'achat du palais Farnèse en 1911, il scelle symboliquement l'amitié franco-italienne et donne plus de poids à la politique française en Italie” (p. 219). En ce qui concerne la résidence dans la capitale roumaine, l'État français a choisi de ne pas acheter un immeuble, mais de louer de divers locaux pour y installer la légation et ses membres.

La deuxième partie du livre (*La carrière à l'épreuve des mutations*) est structurée en quatre chapitres (p. 239-489). L'imposition de la Troisième République en tant que forme de gouvernement en France après 1871 a également eu des implications au niveau de l'élite diplomatique. L'auteur souligne le fait que dans la période 1871-1914, parmi les 31 Ministres des Affaires étrangères, seulement 4 ont contribué à la modernisation de l'institution – mais pas avant d'étudier l'organisation d'autres chancelleries européennes, notamment Foreign Office – à travers une série de réformes: Louis Decazes (1873-1877), Charles de Freycinet (1879-1886), Alexandre Ribot (1890-1893) et Stephen Pichon (1906-1911). Parmi les mesures prises figuraient l'unification des trois carrières (diplomatique, consulaire et le *dragomanat* ou interprète), la création d'un concours

¹ Pour le cas des ministres français à Bucarest, voir Adrian-Bogdan Ceobanu, *Diplomați în Vechiul Regat. Familie, carieră și viață socială în timpul domniei lui Carol I (1878-1914)*, Iași, 2015, le chapitre *Din istoria Legației Franței de la București (1880-1914)*. Dans cette présentation, nous faisons plusieurs remarques sur la situation des 8 Ministres Plénipotentiaires qui font partie de l'échantillon sélectionné par Isabelle Dasque.

unique comme mode de recrutement, l'équivalence des grades, un travail d'uniformisation des règlements, la réforme des traitements. Les diplomates de carrière se sont peu à peu distingués des diplomates intégrés ultérieurement. D'autre part, Isabelle Dasque souligne que „l'effondrement du régime impérial ne s'accompagne pas d'une épuration massive de cadres” (p. 281); c'est plutôt vers 1879 qu'une rupture peut être identifiée. Après 1880, a lieu une série de „purges”, de changements, d'infiltrations, avec des implications profondes dans le profil formatif des diplomates. D'un total de 405 diplomates français, 67,4% étaient diplômés en droit, 18,6% avaient fréquenté la célèbre Ecole libre des Sciences Politiques et 7,9% la Faculté de Lettres. On retrouve également des diplômés de la Faculté de Médecine, de Sciences, etc. Sur les huit ministres accrédités dans la capitale roumaine, à l'exception de Gustave de Coutouly, tous les autres étaient licenciés en droit. Par ailleurs, le baron Ring a obtenu son doctorat en droit à l'Université de Strasbourg en 1859. Joseph Ordega était diplômé en droit et en lettres, tandis que Gustave Coutouly a fréquenté l'Ecole des Beaux-Arts, débutant en tant que publiciste.

Un instrument utile pour l'étude de la carrière des diplomates français a été représenté par *l'Annuaire diplomatique et consulaire de la République française*, publié depuis 1880, selon le modèle de Foreign Office List. La pratique de la publication de ces annuaires se retrouve aussi en Roumanie à la fin du XIXe siècle, lors de la publication des Annuaires diplomatiques de 1891, 1894 et 1897.

Revenant aux carrières des diplomates français, Isabelle Dasque a réussi à identifier quelques aspects pertinents: l'âge à l'entrée dans la diplomatie, la durée des carrières diplomatiques et la diversification des trajectoires. La recherche approfondie a montré que 287 des 405 diplomates (71%) ont occupé au moins une fois un poste dans l'administration centrale du ministère. A l'aide des tableaux et des graphiques sont présentées les stratégies de carrière dans le département ainsi qu'à l'étranger. Au début du XXe siècle, la représentation diplomatique de la France à l'étranger se faisait à travers 11 ambassades et 33 légations (dont celle de Bucarest), tandis que le réseau consulaire comptait 32 consulats généraux, 75 consulats et 91 vice-consulats. La littérature autobiographique des diplomates révèle leurs impressions concernant les postes détenus durant leur carrière. La durée des mandats à la tête des missions diplomatiques variait d'un cas à l'autre: par exemple, à Rome (Quirinal) maximum 26,9 ans et minimum 0,9, et à Bucarest maximum 7, minimum 0,8. En effet, dans la capitale de la Roumanie, si on se réfère uniquement à 1914, le mandat le plus long était de sept ans, mais le dernier Ministre Plénipotentiaire, Camille Blondel, fut Ministre entre 1907 et 1916. Ladislas Symphorien Joseph Ordega (1884-1885), rappelé de Bucarest suite à des incidents avec les autorités roumaines, a eu le mandat le plus court. La composition des missions diplomatiques différait d'un cas à l'autre, „les ambassades de Constantinople et de Londres sont officiellement mieux dotées à la veille de la Grande Guerre”, tandis que „les légations sont plus mal nanties” (p. 435). Vers la fin de cette partie de son ouvrage, Isabelle Dasque analyse d'autres aspects comme les relations avec les communautés françaises à l'étranger ou les relations des diplomates étrangers avec ceux qui étaient dans l'administration centrale ou bien avec le Ministre.

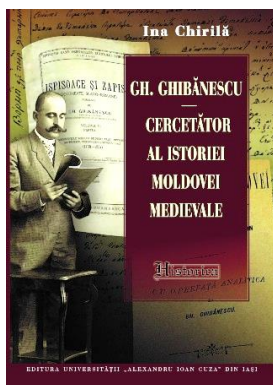
Les lignes écrites par Isabelle Dasque au début de la dernière partie (*Réinventer la carrière*) évoquent les transformations qui ont eu lieu au sein de l'élite diplomatique française: „encore animée par un idéal aristocratique et par le culte de la tradition, l'élite diplomatique s'est trouvée confortée à la démocratisation des mœurs, à la républicanisation de son recrutement et à sa professionnalisation croissante” (p. 491). Ces transformations ont généré des incidents au sein du corps diplomatique, soit entre les diplomates de différentes générations, soit entre les diplomates de carrière et les „intrus” dans la diplomatie, chacun avec ses ambitions personnelles. En revanche, les relations personnelles entre les diplomates, qui se développent au fil du temps en fonction de divers facteurs comme la hiérarchie ou la zone géographique d'activité, ne doivent pas non plus être négligées. Un autre aspect qui a retenu notre attention a été l'organisation du système diplomatique, tant de l'administration centrale que du service extérieur, au sein d'associations ou d'organisations qui avaient le rôle de défendre les intérêts des diplomates, ainsi que le rôle qu'ils ont joué dans la diplomatie économique et culturelle.

Au-delà des activités courantes les diplomates ont noté leurs impressions concernant la vie diplomatique, certains se sont consacrés à l'activité littéraire, d'autres ont été préoccupés par

l'histoire, laissant à la postérité leurs réflexions sur un autre monde. Un monde, celui des diplomates français de 1871-1914, qu'Isabelle Dasque connaît très bien, sur lequel elle a écrit un ouvrage bien documenté, dans un style agréable, et qui deviendra certainement une référence dans l'historiographie européenne.

Adrian-Bogdan Ceobanu

INA CHIRILĂ, *Gh. Ghibănescu (1864-1936) – cercetător al istoriei Moldovei medievale*, cuvânt-înainte de Ștefan S. Gorovei, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2022, 584 p.

O carte bună, incitantă, se simte de la primele pagini. E acea intuiție care invită la un periplu molcom printre cuvinte și crezuri rostuite în idei atent cântărite, netulburate de metafore inutile sau *parti-pris*-uri vădite. Iar gândurile introductive, semnate de respectabilul istoric Ștefan S. Gorovei, stau mărturie despre prețuirea purtată, deopotrivă, autoarei și lui Gheorghe Ghibănescu, reprezentând o pledoarie elocventă pentru întoarcerea fiilor.

De la restituirile exhaustive ale lui Alexandru Zub pentru Mihail Kogălniceanu și Alexandru Xenopol, cea asumată de N. A. Ursu în privința lui Gheorghe Asachi, corelată cu a lui Mircea Angheliescu referitoare la opera lui I. Heliade Rădulescu, nimeni nu s-a mai încumetat la un asemenea efort, nu doar extenuant, ci și descurajant. Surse incomplete, fragmentate și risipite în varii fonduri și instituții, precum și temerea de punere în discuție a unor canoane istoriografice au inhibat recuperarea altor figuri, a căror autoritate epistemică a contat în dezbaterile academice, fiind, la un moment dat, voci cu o oarecare rezonanță în spațiul public.

Ina Chirilă a plecat, înarmată cu un optimism incurabil și o binevenită empatie, pe urmele lui Gh. Ghibănescu, ambiționându-se să discearnă între vocația enciclopedistă și buchisirea temeinică a izvoarelor, încercând să înțeleagă zbulciul unei vieți zgândărite de ambiția impunerii în viața științifică, chiar și politică. Și a avut de umblat și de scotocit prin multe fonduri arhivistice, cele mai relevante fiind *Vistieria Moldovei*, *Stare civilă comuna Gugești*, *Stare civilă oraș Iași*, *Ministerul de Interne*, *Chestura de Poliție*, *Seminarul Teologic din Huși*, *Seminarul „Veniamin Costache” din Iași*, *Facultatea de Litere*, *Școala Normală „Vasile Lupu”*, *Muzeul Municipal Iași*, *Epitropia „Sf. Spiridon”*; apoi de căutat prin presa vremii informații, fie și lapidare, despre instituțiile pedagogice și revistele culturale în care a predat ori la care a colaborat sau contribuit la întemeierea lor. Și nu au fost puține, defel insignifiante, mărgininu-ne a puncta Muzeul Municipal Iași, Ateneul Tătărași, „Arhiva”. Cariera didactică, după cum se știe, concentrată pe catedra de la Școala Normală „Vasile Lupu”, a fost completată de supliniri la Școala de Arte și Meserii, precum și la unele stabilimente private, dar și îmbogățită de implicarea în înființarea și organizarea lor.

Limpezirea ambianței pedagogice și a atmosferei intelectuale în care s-a format și afirmat Gheorghe Ghibănescu a presupus și studierea limitărilor culturale de care s-a lovit acesta, relevând prejudecăți de nezdruccinat și discordiile fără leac dintre cărturari, prea mulți aureolați de funcțiile deținute și mai deloc de operele personale. Când, la 1884-1885, principalele referințe istoriografice rămăseseră tot cronicarii, Dimitrie Cantemir și reprezentanții Școlii Ardelene, completați pe alocuri de Gheorghe Săulescu, când știm că protagonistul nostru cumpăra de la o magazie de conserve manuscrise la kilogram, e dificil de pretins și de susținut, în acel context, veleități discursive și registre narrative impecabile. Să medităm la toate acestea atunci când suntem tentați să evaluăm foarte critic soarta temperamentalului dascăl.

Neajunsurile acelor timpuri i-au dat lui Gheorghe Ghibănescu motive pertinente pentru implicarea sa în editarea unor manuale, care, fără a fi capodopere ale branșei, au contribuit la

asimilarea cunoștințelor și legitimarea eforturilor lui pedagogice. Merită să reținem că erau vremurile în care dascălii revendicau aceleași remunerații ca și cele ale magistraților și ofițerilor.

Au fost răsfoite filele confesive și de corespondență, sperându-se în plauzibile destăinuiți făcute lui Artur Gorovei, Paul Gore, M. Costăchescu, Ilie Bărbulescu, N. A. Bogdan, Sever Zotta sau Alexandru Bărbulescu. Sunt figurile de neocolit ale zbaterilor intelectuale dintr-o Moldovă tot mai marginală, decăzută simbolic la starea de „o parte a țării”, și regăsită peiorativ într-un provincialism fără orizont. Prin cartea Inei Chirilă o să cunoaștem astfel un personaj statornicit în *legături culturale*, rareori în *amiciții intelectuale*. Prietenia cu primarul Al. A. Bădărău, defel cimentată pe aceleași gusturi livrești sau împărtășirea deplină a unor crezuri, ținea de vremelnicia lumească și de jocurile locale de putere, mai puțin de dănuirea specificului istoric autohton. Așa ajungea să se implice în treburile administrative de la Teatrul Național din Iași, atrăgându-și critici vehemente și ironii neiertătoare.

Strădaniile Inei Chirilă sunt cu atât mai meritorii dacă ținem cont că nu recuperează un profil monolitic, fixat în repere cronologice și deducții terne. Șugubățul istoric a plecat, deopotrivă, urechea și privirea spre folclor, genealogie, literatură, filologie, văzând în excursiile întinse pe parcursul câtorva zile oportunitatea de a descoperi propria țară și de a exercisa un alt gen de documentare. S-a prins, fără nicio reținere, în mai orice proiect, risipindu-și energii acolo unde ar fi trebuit să exceleze universitarii și academicienii. Cu toate scăpările, un profesor din învățământul secundar a făcut incomparabil mai mult decât cei pe care astăzi îi venerăm drept somități și mari patrioți.

Ina Chirilă nu cade în mrejele festivismului, a părerilor de rău din necrologuri, nu subscrie naiv la varii scenarii, chiar mistificări istoriografice. La fel cum nu încrustează în posteritate un caracter imaculat, regăsind un suflet tentat și căzut în păcatul vanităților umane, degrabă „văsătoriu” de replici și remarcii acide, mai ales în cazul unor disensiuni; cum a fost aceea cu Ioan Bogdan, purtată necruțător, de ambii, în memorii, articole de presă și recenzii ce mistuiau creații și cariere academice. Iar opțiunile politice, mai mult sau mai puțin liberale, au pus în umbră unele afinități intelectuale, precum aceea cu G. T. Kirileanu.

Ceea ce a reușit autoarea este, indiscutabil, mai mult decât o biografie. Invitându-ne la o peregrinare imaginativă prin săli de clasă, medii universitare, cabinete ministeriale și redacții ale unor reviste, îmbiindu-ne prin foaierele Teatrului Național, semnalând cercetările de prin beciuri și poduri de casă, inclusiv prin cimitire, în căutarea vechilor inscripții, Ina Chirilă reanimă un *cândva*, uitat în spatele vrafurilor de acte oficiale.

Este și o carte despre firescul lucrurilor într-o lume în care compromisurile și omisiunile voluntare, relația cu Nicolae Iorga fiind concludentă, erau scuzabile prin obținerea unor finanțări ale volumelor de documente; aceasta în condițiile în care un mediu dominat de adversități, și chiar pomiri vindicative, resimțite dinspre București, hotărau nu doar destine, ci și profunzimea reîmprietenirii cu trecutul prin intermediul izvoarelor. Lucrarea Inei Chirilă se referă și la vrednicile unor arhiviști, dar și la unele decizii, dacă nu ilegale, măcar imorale, precum cea a lui Gh. Ungureanu, din 1934, când vindea lui Mihai Costăchescu, pentru 3 000 de lei, un manuscris încredințat fără vreo pretenție de un preot.

Datorită acestei cărți, despre editorul de *altădată*, ne putem construi niște opinii *astăzi*, încurajându-ne, dacă nu să extragem unele învățăminte, măcar să câștigăm încă o idee despre vremurile *de demult*.

Alexandru Istrate

Istoria Bucovinei. Perspective și interpretări. Volum dedicat împlinirii a 30 de ani de înființarea Institutului „Bucovina”, ediție îngrijită de Rodica Jugrin și Marian Olaru, cuvânt-înainte de Marian Olaru, indice de nume Rodica Jugrin, Editura Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, 2022, 602 p.

Nu de multă vreme, în prestigioasa Editură a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava a apărut, sub egida Academiei Române, o nouă și merituosă lucrare colectivă, ca cel de-al 52 tom

din colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii”, ce se dorește a fi o importantă contribuție la alcătuirea unei viitoare istorii a Bucovinei. Momentul aniversar, al împlinirii celor trei decenii de la înființarea Centrului de Studii „Bucovina” din Rădăuți, ridicat ulterior la rangul de institut, a constituit un bun prilej pentru doi harnici și distinși cercetători de la institutul rădăuțean, Rodica Jugrin și Marian Olaru, de a realiza prezentul volum colectiv, în calitate de editori. Pe lângă o sumă de pagini dedicate istoriei instituției aniversate, lucrarea reunește un florilegiu de studii datorate unor istorici români și străini, în majoritate publicate de-a lungul timpului în „Analele Bucovinei”, care conțin o mare diversitate de teme și subiecte privitoare la evoluția istorică și culturală a spațiului bucovinean.

Impozantul volum, apărut în condiții grafice foarte bune, prezintă o structură miscelaneă, cuprinzând în cele 602 pagini ale sale, pe lângă partea dedicată istoricului instituției, un număr de 39 de studii grupate în zece arii tematice, o repertoriare a celor 51 de lucrări editate în colecția „Enciclopedia Bucovinei” și un necesar și util indice de nume întocmit de Rodica Jugrin.

Lucrarea este prefațată de vibrantul și mobilizatorul cuvânt festiv: *Institutul Național „Bucovina” la marcant ceas aniversar*, întocmit de președintele Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române, academicianul Victor Spinei, urmat de *Cuvântul-înainte*, semnat de directorul instituției, Marian Olaru, unul din îngrijitorii ediției. În continuare, Rodica Jugrin, celălalt editor, conturează în mod detaliat principalele repere ale activității Institutului „Bucovina” din Rădăuți. Înființat în 1992, la inițiativa Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și a unor importante personalități academice, precum academicienii Radu Grigorovici, Vladimir Trebici, Cristofor I. Simionescu ș.a., noul institut al Academiei Române avea menirea să reunească într-o formă instituționalizată cercetările științifice privitoare la trecutul spațiului bucovinean și de a întreține un fructuos dialog academic cu instituțiile similare existente deja în Germania, la Augsburg, sau în Ucraina, la Cernăuți. Autoarea reliefează totodată faptul că în pofida diferitor impedimente, de natură financiară sau de altă natură, acest mic institut a desfășurat de-a lungul timpului o rodnică și merituoasă activitate științifică, în spirit interdisciplinar și multicultural, oglindită în fructuoasele colocvii româno-germano-ucrainene organizate, în valoroasele studii cuprinse în paginile revistei bianuale „Analele Bucovinei”, cât și într-un apreciabil număr de volume de studii colective sau de autor, apărute în colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii”.

Partea substanțială a volumului ce reunește studiile privitoare la istoria provinciei se deschide cu o primă secțiune: *Bucovina – imagini și perspective*, ce grupează un număr de șase studii. Primele texte surprind foarte bine o serie de interogații privind poziția Imperiului Austriei față de Principatele Române și de aspirațiile naționale ale românilor la jumătatea secolului XIX (Gheorghe Platon); dacă trecutul Bucovinei, ca spațiu al multiculturalității și al înțelegerii între naționalități, poate fi folosit ca model în construcția europeană (Radu Grigorovici) sau cum acesta a dat naștere complexului provinciei (Mircea Diaconu). La fel de interesante sunt și reflexiile privitoare la moștenirea Bucovinei multiculturale, văzute din perspectiva activității științifice lăsate în urmă de patru personalități (Taras Kijak, Dimitrie Vatamaniuc, Kurt Rein și Theo Stammen), care s-au ocupat de această provincie (Ortfried Kotzian); la locul și rolul acestei provincii în viața și opera poetului nostru național, Mihai Eminescu (Dimitrie Vatamaniuc) sau la poziția toposului Bucovina în toponimia central-europeană (Vasile Schipor).

A doua secțiune, *Administrație*, debutează cu o contribuție semnată Mircea Pahomi, privitoare la depunerea jurământului față de Austria, în 1777, în care momentul respectiv este descris amănunțit, în special pe baza vechiului studiu al lui Ion Grămadă. Alte două studii, cu multe informații și interpretări noi, au în prim plan devenirea istorică a administrației austriece în Bucovina. Primul dintre ele tratează perioada prepașoptistă, cu accente pe cele două faze: administrația militară (1774-1786) și administrația civilă (1787-1849), când provincia a fost înglobată ca un simplu ținut administrativ în marea provincie a Galiției, relevând implicațiile lor politice și sociale care au condus la revoluția de la 1848 (Ștefan Purici). Cel de-al doilea studiu are în vedere perioada autonomiei provinciale a Bucovinei, în cadrul Monarhiei de Habsburg, după dobândirea sa prin Constituția din 1849 și până în 1918. Autorul subliniază că obținerea autonomiei, moment deosebit de important în istoria provinciei, a impus introducerea în timp a unor noi structuri instituționale în domeniul politic, administrativ, școlar, financiar, economic, al justiției etc., cu efecte benefice în dezvoltarea și modernizarea provinciei (Otto-Friedrich Hallabrin).

Populație este titlul următoarei secțiuni ce cuprinde cinci studii dedicate acestei direcții de cercetare, care a iscat multe dezbateri în mediul istoriografic românesc, ucrainean și german. Din acestea, două studii aparțin lui Radu Grigorovici. În primul se întreprinde o interesantă analiză comparativă a recensămintelor populației din 1772-1773 și 1774, întocmite în timpul ocupației rusești a Moldovei (1768-1774), din ordinul feldmareșalului Rumeanțev, și cel întocmit în 1775 de austrieci, pentru partea ocupată din principatul moldav, ce va căpăta ulterior numele de Bucovina. Cel de-al doilea studiază în mod critic recensământului populației Bucovinei, întocmit în 1880 de autoritățile austriece, în care s-a introdus principiul limbii de conversație și nu al limbii materne, în identificarea națională a populației provinciei, insistând asupra dinamicii demografice a populației evreiești din provincie. După textul lui Mircea Pahomi, care încearcă să descifreze maniera în care boierii și mazilii bucovineni au putut intra în rândul nobilimii austriece, pe baza decretului imperial din 1787, alte două texte, semnate de Constantin Ungureanu și Ștefan Purici, urmăresc evoluția demografică a acestui teritoriu în deceniile care au urmat anexării. Astfel, primul detaliază cu acribie schimbările etno-demografice produse în structura populației provinciei în perioada Administrației militare a Bucovinei, iar cel de-al doilea se oprește asupra rolului imigrației și al colonizării diverselor etnii pe cuprinsul provinciei, ce au dus la transformarea sa într-o zonă multietnică, ca urmare a mai mulți factori, între care se remarcă politica populaționistă promovată de autoritățile habsburgice în perioada prepașoptistă.

Cea de-a patra secțiune, intitulată *Emii*, oarecum restrânsă față de importanța temei, cuprinde trei texte. O primă contribuție substanțială, datorată lui Eugen Glück, reliefează evoluția demografică, economică și socială a populației evreiești din Bucovina, precum și evoluția statutului lor juridic în perioada Administrației militare. Interesantul studiu semnat de Tetyana Kloubert pune în lumină strădanile făcute în domeniul educației de intelectualii ucraineni din Cernăuți în secolul al XIX-lea, care prin intermediul instrucției școlare urmăreau dezvoltarea identității naționale în rândul locuitorilor ucraineni. Cel de-al treilea text, semnat Daniel Hrenciuc, face o trecere în revistă a evoluției demografice și a vieții culturale a populației polone din Bucovina, din momentul anexării provinciei de austrieci și până la Al Doilea Război Mondial.

Harieta Marici-Sabol, în studiul său din debutul secțiunii *Societate și economie*, inversat ca pagină față de repertoriul din *Cuprins*, întreprinde o analiză detaliată privitoare la situația instituțiilor medico-sanitare din Bucovina în prima jumătate a secolului al XIX-lea, reliefind măsurile luate de autoritățile habsburgice pentru prevenirea epidemiilor, dar și pentru menținerea unei bune stări de sănătate în rândul populației. Următorul studiu al secțiunii, datorat lui Ovidiu Bătă, are în vedere dezvoltarea economico-industrială a Bucovinei, începând cu ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și până în primele decenii ale celui următor, din perspectiva fabricilor de sticlă de la Althütte, Karlsberg, Fürstenthal, Neuhütte, Crasna-Ilschi, urmărindu-le evoluția din momentul înființării și până la închiderea lor, din motive de nerentabilitate, datorate, între altele, și concurenței sticlei aduse din Boemia sau din străinătate.

Următoarea secțiune întrunește patru texte sub titlul generic *Elite*. O primă contribuție semnată de Arcadie Bodale prezintă, pe baza unui document aflat la Arhivele Statului din Viena, decretul din martie 1787 al împăratului Iosif al II-lea, care reglementa maniera în care boierii și mazilii din Bucovina puteau obține titluri nobiliare habsburgice. În continuare, Mihai Iacobescu, în studiul său, întreprinde o interesantă analiză privitoare la elitele românești din Bucovina, evidențind rolul lor în promovarea intereselor naționale, din perioada Administrației militare și până la redobândirea autonomiei provinciale în 1861. Un scurt text datorat lui Ilie Luceac face o sumară trecere în revistă a rolului pe care familia Hurmuzaki l-a avut în procesul modernizării societății românești din Bucovina, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Într-un ultim studiu, semnat Otto-Friedrich Hallabrin, se realizează o minuțioasă analiză privitoare la modul de acces în Parlamentul din Viena, precum și la deputații din Bucovina prezenți în acest înalt for legislativ, între 1861 și 1918.

În debutul celei de-a șaptea secțiuni, sugestiv intitulată *Mediul asociativ*, Mircea Irimescu reliefează câteva aspecte privitoare la Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina, insistând asupra momentului înființării sale în 1862, a membrilor fondatori, a liderilor și a activității societății în perioada stăpânirii austriece. La rândul său, Anghel Popa, în contribuția sa,

înfăptuiește o amplă și documentată prezentare a membrilor Societății Academice „Junimea” din Cernăuți care au participat pe diferite fronturi la Primul Război Mondial. Ultimul studiu din această secțiune, datorat Harietei Marici-Sabol, se oprește asupra activității Societății Doamnelor Române din Bucovina, în perioada 1891-1918, subliniindu-i caracterul elitist, filantropismul arătat față de cei aflați în nevoie și, mai ales, față de fetele sărace, precum și militantismul în promovarea identității naționale.

Secțiunea următoare, intitulată *Conflicte și soluții*, debutează cu un text în care Mihai Iacobescu se axează asupra Revoluției de la 1848 în Bucovina, decelându-i particularitățile și revendicările, spre a-i urmări apoi consecințele. În următoarea contribuție, Mihai-Ștefan Ceaușu analizează maniera în care problema fundamentală a obținerii autonomiei provinciale, prin desprinderea de Galiția, a stat în atenția elitei multietnice din Bucovina, începând din 1848 și până la redobândirea autonomiei în 1861. În textul următor, Ligia-Maria Fodor urmărește, pe baza unor documente inedite de arhivă, cum au supravegheat autoritățile austriece activitatea desfășurată în favoarea idealului național de românii bucovineni refugiați în România, în Primul Război Mondial. În continuare, Marian Olaru, într-un studiu temeinic, reliefează impactul războiului mondial asupra Bucovinei, când, între 1914 și 1918, ca provincie de graniță, aceasta a fost câmp de bătălie, cunoscând mai multe ocupații rusești și reocupări austriece. La rândul său, Pavel Țugui face un scurt survol asupra evenimentelor din Bucovina din toamna anului 1918 ce au dus la unirea cu România. Ultimul studiu din această secțiune, semnat de Ștefan Purici, examinează cu acribie proiectele privitoare la soarta viitoare a Bucovinei, lansate, în context intern și internațional, pe durata Primului Război Mondial, subliniind în mod argumentat că, dintre acestea, doar cel românesc s-a dovedit a fi viabil.

Penultima secțiune, *Cultură și spiritualitate*, reunește patru texte. În primul dintre acestea, Mircea Pahomi face o trecere în revistă a istoriei celor 12 schituri din ținutul Cernăuți care au fost desființate de autoritățile habsburgice. Următoarea contribuție, semnată de Ștefănița-Mihaela Ungureanu, aduce în dezbateră științifică o foarte interesantă temă referitoare la legislația privitoare la presă și cenzură, precum și la modalitatea de aplicare a sa în cazul ziarelor din Monarhia de Habsburg, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. La rândul său, Elena Pașcaniuc se oprește în contribuția sa asupra manierei în care cultura populară, în special folclorul, a fost valorificat în paginile publicațiilor românești din Bucovina, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În încheierea grupajului, studiul aparținând lui Constantin Ungureanu face o temeinică analiză sintetizatoare privitoare la învățământul de stat existent în spațiul bucovinean, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, în toate componentele sale: învățământ primar, secundar și superior.

Ultima secțiune, intitulată după noi într-un mod mai puțin fericit *Bucovina de după Bucovina*, debutează cu o contribuție semnată Vladimir Trebici, care urmărește relațiile dintre societățile studenților români și cele ale studenților germani de la Universitatea din Cernăuți, de la înființarea universității în 1875 și până în preajma celui de Al Doilea Război Mondial. În continuare, Ștefan Purici se oprește în mod bine documentat asupra unei problematice complexe, ce are în vedere maniera de reprezentare politică a Bucovinei, în cadrul Parlamentului României Mari, în perioada interbelică. Un ultim studiu, care încheie secțiunea și volumul, aparține Rodicăi Jugrin, în cadrul căruia autoarea face o analiză temeinică privitoare la evoluția Universității din Cernăuți, cu toate părțile sale constituente, în perioada interbelică.

Toate acestea recomandă volumul editat de Rodica Jugrin și Marian Olaru, specialiștilor și publicului iubitor de istorie, drept o incitantă și instructivă lucrare științifică, ce aduce o sumă de argumente și idei pertinente, deosebit de utile descifrării acelor interogații, care revin mereu în mentalul societății românești, privitoare la devenirea istorică a Bucovinei. În același timp, prin marea varietate a temelor abordate, studiile reunite în acest volum colectiv contribuie pe deplin la așezarea fundamentului necesar complexului și dificilului efort de elaborare a unei mult așteptate istorii a Bucovinei.

Mihai-Ștefan Ceaușu

CRISTINA PREUTU, IONUȚ NISTOR (coord.), *Istoriile ale regimului comunist din România*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2020, 280 p.

În 2018, s-a desfășurat la Iași Congresul Național al Istoricilor Români, eveniment științific organizat de Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, împreună cu Academia Română și Comitetul Național al Istoricilor Români. Diversitatea temelor abordate, precum și interesul manifestat de cei prezenți, materializat prin numărul mare de intervenții, au făcut posibilă apariția mai multor volume, care au reunit o bună parte din comunicările prezentate. Unul dintre acestea, *Istoriile ale regimului comunist din România*, a apărut în 2020, fiind coordonat de doi profesori ai Facultății de Istorie, Ionuț Nistor și Cristina Preutu. Din punct de vedere structural, lucrarea este împărțită în trei secțiuni: *Sub semnul controlului și al planificării* (Virgiliu Țărău, Liviu Țăranu, Valentin Vasile, Cristian Culicium, Valentin Maier), *Pe scena internațională* (Paul Nistor, Cristina Preutu, Bogdan-Valeriu Preda, Marian Zidaru,

Florin Stan) și *Cultură, propagandă, reflecții asupra regimului* (Silviu B. Moldovan, Manuela Marin, Mihaela Grancea, Sidonia Grama, Vlad Onaciu).

Prima secțiune este deschisă de studiul profesorului clujean Virgiliu Țărău, *Minoritatea germană sub supraveghere. Richard, Elena Barbu și Ina Cosma sau povestea unei mici arhive a Securității din Brașov în problema germană în anii '50-'60*. Exemplul „agentului Richard” este contextualizat, adică subsumat celor suportate de comunitatea germană din România și Brașov de-a lungul deceniului al cincilea al secolului XX: membrii ei erau mereu catalogați drept „spioni occidentali” sau „trădători de patrie”. Prin urmare, studiul oferă o analiză a rolului pe care l-a jucat Securitatea în raport cu exponenții comunității germane, a presiunilor la care erau supuși, majoritatea intrând în atenția „organelor” din cauza problemelor de dosar înregistrate. În acest articol, autorul și-a propus ca, dincolo de exemplaritate, să deschidă și alte direcții de înțelegere a orizontului social din perioada comunismului românesc. Virgiliu Țărău se referă la modul în care cercetarea istoriei contemporane poate fi îmbunătățită prin utilizarea arhivei secrete a regimurilor totalitare, dincolo de individualizările aferente, care să permită priceperea schimbărilor la nivel social, politic sau cultural produse în deceniul al șaselea. În cel de-al doilea studiu al volumului, Liviu Țăranu analizează activitatea desfășurată de Securitate începând cu anii '70 ai secolului trecut, reușind să reliefeze ineficiența acesteia; observată în dezechilibrul economic major manifestat de-a lungul anilor 1980 și regăsită în special în nemulțumirea populației legate de nivelul de trai, lucru care avea să se reflecte în activitatea muncitorilor din marile obiective industriale. Astfel, autorul evidențiază faptul că activitatea Securității în domeniul economic a fost puternic ideologizată, ea fiind transformată într-un organism de supraveghere, prin prisma faptului că era ghidată de prioritățile economice ale conducerii Partidului Comunist Român. În continuare, în articolul *Mișcarea sportivă și Securitatea statului (1948-1989)*, Valentin Vasile analizează modul în care competițiile sportive internaționale găzduite de România aveau, pe lângă obținerea unui prestigiu internațional și a unei propagande pozitive, un caracter informativ cu care Securitatea era însărcinată să se ocupe. Astfel, autorul explică implicațiile pe care le aducea supravegherea acestui domeniu, oferind chiar exemple de relatări din presa străină, referitoare la mai multe aspecte ce demascau – în ciuda strădaniei autorităților de a face să pară totul impecabil – mai multe nereguli. Mai departe, Cristian Culicium a abordat tema sistematizării urbane din Oradea în perioada 1972-1989, demonstrând implicarea autorităților în construirea unui oraș modern, dar conform cu tiparul „omului nou”. Totodată, autorul evidențiază neregulile apărute odată cu lansarea planurilor de sistematizare, reușind astfel să determine atât aspectele negative, cât și pe cele pozitive ale dorinței de urbanizare, consecință a industrializării, scopul principal al regimului. În ultimul studiu al acestei secțiuni, analiza lui Valentin Maier este îndreptată asupra planificării și evoluției învățământului superior românesc în deceniul al cincilea al secolului trecut. Cercetarea sa,

construită în principal pe documente de arhivă din cadrul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, reușește să evidențieze problemele cu care învățământul superior românesc se confrunta în anii '50, lucru exemplificat prin intermediul mai multor anexe. Autorul reliefează experimentele ce se aplicau sistemului de învățământ, dar și principiilor educaționale ghidate pe plan intern de impactul apariției unui nou regim, iar pe plan extern de influența sovietică.

Cea de-a doua secțiune a volumului este deschisă de studiul cercetătorului Paul Nistor de la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, „*Umanizarea*” Războiului Rece. *Identitatea și reprezentarea culturală a României comuniste în SUA, în anii '50*. În conflictul purtat între Est și Vest, România, aflată sub tutela Moscovei, era văzută ca un pion al acesteia din urmă, în special în ceea ce a însemnat propaganda culturală. Cercetarea nuanțează gradul de receptivitate al României în ceea ce privea cultura americană, tipurile de activități culturale românești ce puteau fi desfășurate pe teritoriul Statelor Unite, viziunea americanilor asupra acestora, precum și publicul cărui îi erau adresate. Astfel, bazându-se pe documente din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, autorul reușește să construiască o analiză a rolului pe care l-au avut activitățile culturale desfășurate de statul român pe teritoriul american, având în vedere orientarea ideologică a Bucureștiului.

În articolul său, Cristina Preutu oferă o perspectivă de ansamblu a ceea ce au însemnat relațiile culturale – antrenate în mare măsură și de obiective economice – dintre România și Franța pe parcursul anilor '60. Pe fondul răcirii relațiilor româno-sovietice, România se afla în căutarea unei noi identități internaționale, cu toate că rămânea adepta principiilor comuniste. Astfel, autoarea evidențiază parcursul cultural al celor două state în această perioadă, concretizat în mai multe etape, colaborarea culturală româno-franceză și rezultatul potrivirilor de perspectivă politică dintre Charles de Gaulle și Nicolae Ceaușescu. În următoarele pagini, Bogdan Valeriu-Preda propune o investigație a stabilirii relațiilor diplomatice dintre Republica Socialistă România și Republica Federală Germană, văzută prin ochii diplomației est-germane, cercetarea sa bazându-se în mare parte pe surse arhivistice din cadrul Arhivei Ministerului Afacerilor de Externe. După momentul 1964, liderii de la București au adoptat o nouă linie de politică externă, mai cu seamă deschiderea față de statele din Occident, printre care și RFG, începând cu 1965-1966. Astfel, autorul nuanțează evoluția relațiilor diplomatice, economice sau culturale dintre cele două state, precum și neîncrederea față de români ce începea să se intensifice în rândul liderilor est-germani. Demersul lui Marin Zidaru aduce în prim plan anul 1968, moment în care, pe fondul unor probleme ale democrațiilor occidentale, derivate din tensiuni sociale sau economice, statele comuniste încep să profite de pe urma acestei crize. Totul a culminat cu decizia Uniunii Sovietice de a invada Cehoslovacia, acțiune ce avea să creeze neliniște atât în blocul comunist, cât și în cel democratic. Astfel, autorul analizează modul în care evenimentele anului 1968 se reflectă în atitudinea sovietică față de România și Iugoslavia, în impactul vizitei lui Michael Stewart în România. Nu neglijează nici implicațiile anului 1969 – moment în care România se alătură Declarației Tratatului de la Varșovia – prin prisma consemnărilor făcute de diplomația britanică, dar și de documentele NATO. În ultimul studiu dedicat scenei internaționale, Florin Stan aduce în discuție problema Orientului Mijlociu în deceniul al optulea, o temă utilă celor interesați de problematica relațiilor internaționale. Autorul evidențiază maniera în care antagonismul dintre Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică se intensifică pe fondul neregulilor prezente în acea zonă, în special din pricina conflictului arabo-israelian. În aceeași măsură, este analizată și politica adoptată de România față de situația din Orientul Mijlociu, poziție ce avea să fie apreciată inițial de liderii statelor din regiune.

Ultima secțiune a volumului este deschisă de studiul lui Silviu B. Moldovan, „*Mitul situației ireversibile*” versus „*mitul sfârșitului*” inevitabil. *Percepții asupra viabilității sistemului comunist est-european (1956)*. Astfel, autorul explică modul în care evenimentele din 1956, moment important al Războiului Rece, nu au reușit să elimine niciun regim comunist și nici să elibereze vreuna din țările aflate sub umbrela „fratelui mai mare”. Așadar, în conformitate cu cele petrecute, autorul analizează maniera în care „mitul situației ireversibile” și „mitul sfârșitului inevitabil” și-au făcut simțită prezența odată cu deschiderea evenimentelor revoluționare. Manuela Marin, în studiul *Vizitele de lucru și cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu*, oferă o analiză din care reiese faptul că liderul român și-a particularizat managementul politic prin intermediul

acestor vizite, transformate astfel într-o „unealtă” a cultului personalității. Interesant în abordarea sa este faptul că urmărește felul în care articolele de presă elaborate pe baza acestor vizite au evoluat de-a lungul timpului, devenind în cele din urmă instrumente prin care se promova cultul personalității dictatorului. Astfel, întocmind o analiză a ziarelor vremii, autoarea explică modul în care liderului român i s-au creat imaginile de „arhitect al României moderne” sau de „garant al independenței și unității naționale”. Demersul Mihaelei Grancea aduce în prim plan o fațetă a producției culturale, „*Epoca Frumoasă*” în ecranizările din național-comunismul românesc (1971-1989), în care autoarea prezintă câteva aspecte ale problematicii care domina filmul artistic în acea perioadă. Autoarea explică rolul pe care l-au avut „Tezele din iulie 1971”, folosite ca metodă de coordonare și control a filmelor artistice în era național-comunismului. Totodată, oferă o abordare interesantă atât asupra nivelelor de critică socială prezente în filmele artistice românești și asupra a ceea ce a însemnat „La Belle Epoque” pentru ecranizările de la noi: justificarea „teoriei europenității românești” din perspectiva ideologilor comuniști. În următorul studiu, bazat pe o problematică istorică și istoriografică diferită, cea a „trecherilor sub tăcere”, Sidonia Grama manifestă un interes față de ceea ce au însemnat evenimentele din decembrie 1989 pentru români. Autoarea vorbește despre o dualitate a revoluției din 1989, cea „anticomunistă” versus cea „anti-Ceaușescu”, materializată prin descrierea contradictorie a evenimentelor. Volumul se încheie cu studiul lui Vlad Onaciu, *Provocări ale scrisului istoric: o situație a surselor istorice pentru perioada comunistă*. Autorul explică modul în care istoriografia comunistă din România a fost influențată de principalele modele academice internaționale, precum și maniera în care ar trebui utilizate sursele primare ale acelor ani, având în vedere că acestea pot fi înșelătoare adeseori. De aceea, ne oferă, în această direcție, și câteva mijloace metodologice ce pot fi utilizate în vederea descoperirii adevărului istoric.

În concluzie, volumul conține studii bine elaborate, cu trimiteri permanente la documentele de arhivă, observându-se interesul cercetătorilor pentru trecutul relativ recent. Regăsim lecturi dintre cele mai interesante, oferind astfel cititorilor o gamă largă de abordări ale evenimentelor și fenomenelor consumate în perioada regimului comunist, atât la nivel național, cât și la nivel internațional.

Daiana-Nicoleta Candrea

IOANA-RUXANDRA FRUNTELATĂ, *Despre interpretarea etnologică*, București, Editura Etnologică, 2020, 220 p.

Ioana-Ruxandra Frunteală, cercetător științific la Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, predă Etnologia la Facultatea de Litere a Universității din București. În această dublă calitate, autoarea propune publicului, în lucrarea intitulată *Despre interpretarea etnologică*, o serie de studii care îmbină cercetarea de teren, munca de bibliotecă și învățământul, din perspectiva – favorizată, am spune – a etnologului filolog, pentru care fenomenele cercetate sunt ascultate ca un discurs, citite ca o topică *sui-generis* și finalmente convertite prin interpretare într-o „scriitură”; atenția sa este îndreptată, prin urmare, asupra modului în care „se poate «scrie» etnologic despre cultura populară tradițională românească, pornind de la delimitarea «obiectului» și transformarea acestuia în «text»” (p. 9). *Etnologie* și *antropologie* (culturală) sunt termeni folosiți alternativ pentru a desemna subiectul major de interes al lucrării: cercetarea calitativă a culturilor informale/negramaticalizate, fie acestea tradițional-rurale ori urbane. Ioana-Ruxandra Frunteală face o etnologie sinceră, reflexivă și autoreflexivă, cu deschideri bibliografice americane și vest-europene, dar și cu o notă de profundă loialitate față de peisajul științific autohton. Cartea este o culegere de articole proprii recente din publicațiile românești de

specialitate ale domeniului. Caracterul mozaicat creează o imagine relevantă asupra preocupărilor tematice ale cercetătoarei Ioana-Ruxandra Frunteletă; de altfel, în *Argument* ea oferă cititorului un sinopsis sugestiv, prevenindu-l asupra faptului că va problematiza subiecte cum ar fi analiza de text, studiul de caz calitativ, metoda monografică, crearea, cercetarea și valorificarea arhivelor de specialitate, studiile de memorie, antropologia emoției, antropologia limbajului poetic folcloric și, chestiune dificilă și de maxim interes actual, etica etnologiei de teren. Textele aparțin registrului științific, cu adresabilitate didactică. Ele pun la contribuție definițiile, critica de termeni, conceptualizarea și, nu în ultimul rând, oferă formulări fericite: „studiul de caz pare a fi metoda «naturală» a etnologiei” (p. 58), „o monografie nu poate fi niciodată încheiată” (p. 87), „textualizarea este «gradul zero» de prelucrare a datelor de teren” (p. 117) ș.a. O notă particulară a atitudinii cercetătoarei este dată de preocuparea sa acută pentru criteriile de relevanță/validare/corectitudine științifică în ceea ce privește propriul demers; subliniem această postură precaută, întrucât ea ni se pare extrem de relevantă pentru momentul actual al etnologiei românești.

Volumul este compus din 16 studii, precedate de un *Argument* al autoarei și urmate de rezumate în limba engleză și de o amplă listă bibliografică. Studiul *Etnologia filologică* propune un *survey* al domeniului, cu repere care pornesc din secolul al XVIII-lea francez, trec prin prim-planurile etnologiei germane și britanice din secolul al XIX-lea și începutul de secol XX și conectează școlile românești la curentele științifice universale, prin B. P. Hasdeu, Lazăr Șăineanu, Ovid Densusianu, I. A. Candrea, Ovidiu Bârlea, D. Caracostea, Ion Mușlea ș.a. Un conștient comentat al istoricului domeniului este și *Analiza de text în etnologie*, urmărind transformările survenite de la discursul oral primar până la explicitările propuse de un document etnologic; autoarea observă că practicile de înregistrare, transcriere și textualizare își creează în fapt obiectul, care este textul folcloric ca fenomen cultural; binevenite exemple (culegerea *Graiul nostru*, *Odiseea bravului soldat Alexa*, *Poeziile soldatului Tomuț*, corpusurile și tipologiile, lecturile semiotice precum cele propuse de Mihai Pop etc.) ilustrează diferite maniere de creare a documentului etnologic. Capitolul *Textualizare, (re)contextualizare și patrimonializare* urmărește utilizarea documentului etnologic, propunând cititorului un foarte util exercițiu de critică a termenilor și o descriere a câtorva maniere foarte productive de textualizare: transcrierea fonetică a textului oral, ca în varianta practică de Ovidiu Bârlea, formalizarea metadatelor, pe urmele lui Claude Lévi-Strauss, identificarea componentelor actului de comunicare, ca în teoriile performanței, autoreferențialitatea, ca în autoetnologia postmodernă.

Cercetarea calitativă în etnologie: concepte, metode, principii de validare este un efort de teoretizare, care pune în mod just accentul asupra laturii hermeneutice a etnologiei ca „știință comprehensivă” și cercetare a „societăților simple, i.e. comunităților, prin metode preponderent calitative” (p. 20), motiv pentru care autoarea va zăbovi atât cât consideră necesar asupra distincțiilor *etic – emic*, *privire îndepărtată – privire partajată*, va insista asupra mijloacelor de textualizare a datelor de teren, va puncta dificultățile realizării decupajelor informaționale pe baza cărora se extrage sensul și va nota că asumarea subiectivității a devenit, în ultimele decenii, „paradoxal”, o condiție de validare a obiectivității cercetării. În capitolul *Arhivele etnologice – un „teren” favorabil cercetării calitative*, autoarea analizează, dintr-o perspectivă actuală și folosindu-se de multe exemple, utilitatea arhivei etnologice; ea punctează evoluția concepțiilor asupra așa-numitei arhive de folclor, de la mai vechea instrumentalizare ideologică a sa în cadrul marilor proiecte naționale, până la actuala ei valorificare în varii direcții patrimoniale, și prezintă pe scurt problematica legală a *copyright*-ului în cazul documentelor arhivate. Atingând dificilul subiect al transformării poveștii vieții unui informator într-un document de arhivă într-o cercetare de istorie orală, Ioana-Ruxandra Frunteletă subliniază urgența cu care s-ar „impune elaborarea unei strategii de revelare și ascundere a informației” (p. 110); este un subiect fierbinte, asupra căruia va reveni.

Metodologia domeniului este urmărită și în *Interpretarea etnologică prin construcția de modele*, în care autoarea pornește de la observația că nu poate exista descriere etnografică fără o subiacentă muncă de interpretare, iar conștientizarea modelului/filtrului hermeneutic folosit aduce un plus de valoare rezultatului; date din etnologia europeană și americană a finalului de secol XX vin să exemplifice punerea la lucru a modelelor în cadrul lecturilor etnologice pe care le propune cercetătorul de teren. Capitolul despre *Potențialuri și riscuri ale aplicării modelelor lingvistice* este un appendice la precedentul studiu despre *Interpretarea etnologică*.

Studiul de caz, intensiv folosit în școala britanică de etnologie, i se pare autoarei o metodă foarte pertinentă, în măsura în care se admit, pe de o parte, interdeterminările dintre fenomenul studiat și contextul său de producere, iar pe de alta caracterul de construct cultural al imaginii oferite în final. Amplul capitol *Studiul de caz: metodă de cercetare și interpretare etnologică* este destinat (și) studenților; caracterul său prescriptiv, sintetic, clar structurat și excelent exemplificat îl recomandă ca pe un text de manual. În ceea ce privește *Monografiile în interpretarea etnologică*, Ioana-Ruxandra Frunteală accentuează diversitatea lor, importanța sensibilă a monografiilor „native” (scrise de localnici) și, mai ales (cu exemple), valoarea monografiilor filologice, socio-logice, geografice, etnologice.

Una dintre cele mai importante teme din volum se regăsește în studiul *Încăperile memoriei: o circumscriere etnologică*, în care, schematic, autoarea prezintă fațete, funcții și maniere de propagare ale memoriei, cu un accent suplimentar asupra procesului de narativizare a memoriei în cadrul narațiunii folclorice, un proces cu resort adesea terapeutic. Interesul pentru aspectul psihologic al cercetării antropologice de teren este ilustrat și de curajosul capitol *Emoțiile în cercetarea etnologică a propriei culturi*, un bun exercițiu de deontologie profesională, în care autoarea se referă explicit la relația cu oamenii terenurilor sale și vorbește deschis despre „complicațiile etice”, despre „poverile etnologului”, despre „idealizarea reciprocă pe care o practică cercetătorul și interlocutorul, mai ales pentru că petrec împreună un timp scurt ce poate genera trăiri intense și o ieșire din cotidian care, cu vremea, se poate traduce ca un apogeu al memoriei subiective [s.n., A.C.]” (p. 134).

Încercarea de analiză antropologică a creației literare culte *Alergând după vulpea albastră* iese din sfera strictă a etnologiei, dar dezvăluie același mecanism hermeneutic care se aplică și documentului folcloric. Etnologul este, însă, „la el acasă” în capitolele *Vers și cântec. Premisele unei antropologii a limbajului poetic folcloric*, convingătoare cercetare a performanței, ca expresie unică a binomului cuvânt – muzică, pornind de la ipoteza că „limbajul poetic folcloric este, la origine, chiar limba naturală a unei comunități tradiționale”, „un sistem rimat și ritmat ce servește cel mai bine memoria formată în oralitate”, *Zorile – lectura transcategorială a unei reprezentări mitice*, în care *Zorile* invocate în colindele de zori și în cântările funerare, ba chiar și contrapartea lor masculină din basme, *Zorilă* (echivalare față de care cititorul poate avea unele rețineri), sunt expresia mitică a liminarității, sau *Ce ne mai spune Miorița*, o privire de ansamblu bogat exemplificată asupra hermeneuticii subiectului, cu ocazia și în cadrul căreia autoarea formulează foarte pe scurt, dar inspirat, o ipoteză mai puțin vehiculată, cea a consacrării spațiului stănei prin înhumarea unui cioban individualizat prin atribute ale purității.

Articolul *Implicații și complicații etice în etnologia actuală* examinează una dintre cele mai acute probleme ale domeniului: coliziunea între doctrina științificității pozitivistice, fondate pe consolidarea datelor în cadrul unei cât mai detaliate fișe a informatorului, cu corolarul recent al obligației cercetătorului de a obține „consimțământul informat” al subiecților cercetării sale de teren, pe de o parte, și imperativul păstrării confidențialității informațiilor resimțite de subiect ca sensibile, pe de alta. Exemplificări din antropologia universală sunt chemate să îmblânzească oarecum tema, spre a se ajunge, după cum era de prevăzut, la exemple din propria experiență a cercetătoarei, cazuri problematice, dar alese în așa fel încât să nu lezeze, totuși, practica generală dominantă – întrucât autoarea însăși nu simte că poate tăia acest nod gordian. Într-o mișcare de emancipare metodologică, ea atrage atenția asupra faptului că dilema este deja rezolvată în alte spații culturale: „Antropologia occidentală rezolvă acest aspect «anonimizând» atât persoanele studiate, cât și comunitățile din care acestea provin” (p. 170); dar, la pagina anterioară, tot ea arăta că pentru cazurile în care, „din considerente etice, nu se pot comunica datele informatorilor”, „veridicitatea lor poate fi oricând contestată”. Ceea ce contează este, însă, îndemnul energetic final că „ar fi de dorit ca membrii comunității academice și profesionale să formuleze cât mai curând un cod etic adecvat noului «pact» ce se cere încheiat între etnolog și persoane/comunitățile cercetate” (p. 171).

Bibliografia de calitate, efortul reflexiv dublat de o bună așezare în peisajul informațional al domeniului de studiu, tonul ponderat și spiritul universitar al întregii lucrări sunt tot atâtea recomandări de lectură a acestui volum, una dintre puținele încercări autohtone de chestionare a unor subiecte sensibile, care merită pe deplin atenția și care vor alimenta, previzibil, viitoarele pagini ale etnologiei românești.

Astrid Cambose